Prvi svjetski rat u istarskoj publicistici (Mate Balota, Puna je Pula)

Zeman, Josip

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:216136

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

zir.nsk.hr

Image not found or type unknown

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije
Interdisciplinarni studij Kultura i turizam

JOSIP ZEMAN

PRVI SVJETSKI RAT U ISTARSKOJ PUBLICISTICI (MATE BALOTA – *PUNA JE PULA*)

Završni rad

Pula, kolovoz, 2019.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije
Interdisciplinarni studij Kultura i turizam

JOSIP ZEMAN

PRVI SVJETSKI RAT U ISTARSKOJ PUBLICISTICI (MATE BALOTA – *PUNA JE PULA*)

Završni rad

JMBAG: 0303064299, redovni student
Studijski smjer: Preddiplomski sveučilišni studij Kultura i turizam
Predmet: Kulturna povijest Hrvatske
Znanstveno područje: Interdisciplinarne znanosti
Mentorica: doc.dr.sc. Nataša Urošević

Pula, kolovoz, 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika _____ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student _____

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom _____

_____

koristi tako da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis _____

SADRŽAJ

1. UVOD 6
2. PRVI SVJETSKI RAT U ISTRI 8
2.1. Mobilizacija Istre prije Londonskog ugovora 8
2.2. Londonski ugovor i promjene u Istri 11
2.2.1. Masovno iseljavanje iz Pule i okolice u Prvom svjetskom ratu 12
2.2.2. Mornarička kasarna 13
2.3. Zadnje godine rata i nestašica 15
2.4. Uspostava Narodnog vijeća SHS i nastanak nove države 16
2.4.1. Osnivanje jugoslavenske vojne i civilne vlasti u Puli 18
2.4.2. Stanje u Puli uoči talijanske okupacije 19
2.4.3. Talijanska okupacija Istre 21
3. NARODNI POKRETI I PUBLIKACIJE U ISTRI TIJEKOM VELIKOG RATA 23
3.1. Značaj Šišanske ulice br. 24 24
3.2. „Hrvatski list“, dnevnik u Puli 26
3.2.1. Prve dvije godine tiskanja „Hrvatskog lista“ 27
3.2.2. Druge dvije godine tiskanja „Hrvatskog lista“ 30
3.3. List „Naša sloga“ 33
4. POZNATI ISTRANI U PRVOM SVJETSKOM RATU 36
4.1. Istarski predstavnici Jugoslavenskog odbora 37
4.1.1. Dinko Trinajstić 37
4.1.2. Milan Marjanović 38
4.2. Istarski predstavnici Jugoslavenskog kluba 39
4.2.1. Matko Mandić 39
4.2.2. Vjekoslav Spinčić 40
4.2.3. Mate Laginja 41
4.3. Istaknuti članovi dnevnih novina „Hrvatski list“ 42
4.3.1. Osnivači „Hrvatskog lista“ 43
4.3.2. Ostali članovi uredništva 43
4.3.3 Mijo Mirković 43
4.4. Članovi Narodnog vijeća SHS u Puli prije i nakon talijanske okupacije 45
5. ZAKLJUČAK 47
SAŽETAK 48
SUMMARY 49

LITERATURA 50
POPIS ILUSTRACIJA 52

1. UVOD

Prvi svjetski rat ostavio je velik trag u povijesti, a također označio novo doba, stvaranja novih država, novih društava i raznih inovacija. Narodi koji su sudjelovali u tom ratu su ga doživljavali na različite načine. Nekima je cilj bio proširenje teritorija, a nekima stvaranje svoje države. Dramatična zbivanja u Velikom ratu imala su velik značaj za hrvatski narod koji je bio podijeljen granično na dva dijela unutar Austro-Ugarske Monarhije. Unutrašnjost današnje Hrvatske pripadala je u to vrijeme Mađarskoj, a Istra i Dalmacija s otocima pripadali su austrijskom dijelu Monarhije.

U doba Prvog svjetskog rata i mađarski i austrijski dio Hrvatske, doživjeli su rat na svoj način. Hrvati su uoči Velikog rata bili izloženi utjecaju mađarizacije, germanizacije i talijanizacije. U unutrašnjosti je bila izrazita mađarizacija, a na moru je bio jak utjecaj germanizacije i talijanizacije. Istra je također bila specifična na svoj način, budući da je u to vrijeme Pula bila glavna austrijska luka i u razdoblju do početka rata doživjela veliki razvoj, modernizaciju i urbanizaciju zbog svoje nove funkcije. O Istri, a ponajviše o Puli, iz tog vremena pisao je Mijo Mirković (pod pseudonimom Mate Balota) u svom djelu „*Puna je Pula*“.

Predmet ovog rada je stanje u Istri u doba Prvog svjetskog rata, s naglaskom na Pulu. Cilj rada je predstaviti stanje i razna događanja u Istri uoči, tijekom i nakon Prvog svjetskog rata, koristeći se izvorima iz tjednih ili dnevnih listova koji su izlazili u to vrijeme. Glavna literatura jest „*Puna je Pula*“ autora Mate Balote, u kojoj su kroz osobna iskustva autora predstavljeni događaji u Puli i nešto manje u Istri iz toga doba. Pomoćna literatura jesu hrvatske novine „Hrvatski list“ koje se nalaze na internetskim stranicama knjižnica u Puli i dvotjedni i nešto kasnije tjedni list „Naša sloga“. Osim navedene literature korišteni su i znanstveni članci, druge knjige i provjerene internet stranice.

Rad se sastoji od tri glavna poglavlja, uvoda i zaključka, sažetka te popisa literature i ilustracija na kraju rada. U prvom poglavlju su predstavljena događanja iz Prvog svjetskog rata na području Istre, a koja su objavljena u raznim publikacijama, kao što su knjige ili novine koje su izlazile u to vrijeme.

Drugo poglavlje se odnosi na novine koje su izlazile u vrijeme Prvog svjetskog rata na hrvatskom jeziku na području Istre. U drugom poglavlju obrađeno su i novinarstvo i narodni pokret, budući da je kuća u kojoj su se tiskale novine u Puli tijekom rata postala središte hrvatskog narodnog pokreta.

Treće poglavlje se odnosi na osobe koje su doprinijele očuvanju hrvatske kulture u Istri u to doba. Osobe koje se spominju podijeljene su u tri skupine. Prva skupina se odnosi na intelektualce koji su djelovali izvan granica Monarhije. Druga skupina se odnosi na intelektualce koji su djelovali unutar granica Monarhije, ali izvan Istre i treća na one koji su djelovali u Istri. Svi navedeni imali su drugu ulogu u očuvanju kulture, ali naglasak se stavlja na one koji su djelovali u samoj Istri.

2. PRVI SVJETSKI RAT U ISTRI

Atentat na nadvojvodu Franju Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju bio je samo neposredni povod za početak Prvog svjetskog rata. 28. srpnja 1914. godine Austro-Ugarska Monarhija objavljuje rat Kraljevini Srbiji. U ratu su sudjelovale članice Antante, u koju su bili ujedinjeni Ujedinjeno Kraljevstvo, Rusko Carstvo i Francuska, a kasnije su se pridružile Italija i Sjedinjene Američke Države. Na drugoj strani su takozvane „središnje sile" formirane u Trojni savez. Unutar Trojnog saveza ujedinjene su bile Njemačka, Austro-Ugarska Monarhija i kasnije Osmansko Carstvo. Italija je prvo bila u Trojnom savezu, ali je nakon potpisivanja tajnog Londonskog ugovora prešla na stranu Antante.

Ti uvjeti su imali posljedice koje su uključivale Istru i Dalmaciju jer je Londonskim ugovorom 1915. godine Italiji obećano teritorijalno presezanje na istočnoj obali Jadrana i Balkanu, te proširenje kolonijalnih posjeda. „Italija je tim ugovorom dobila na sjevernim granicama: Trentino, južni Tirol do Brennera, Goricu, Gradišku, dio Koruške, Trst, jugozapadnu Kranjsku, Istru, otoke Cres i Lošinj te niz manjih otoka. U sjevernoj Dalmaciji ustupljena su joj područja od Lisarice i Tribunja na sjeveru do rta Ploča sa Šibenikom i Zadrom. Uz to Italija tim ugovorom dobiva i gotovo sve dalmatinske otoke od Premude do Mljeta."[1] Taj ugovor i prelazak Italije na stranu Antante ozbiljno je ugrozio sigurnost Austro-Ugarske na jadranskoj obali, stoga je bila potrebna mobilizacija i iseljavanje stanovnika koji nisu bili u stanju da sudjeluju u ratu. Iseljavanje koje se dogodilo u Istri zapamćeno je kao najtragičniji događaj u Istri za vrijeme Prvog svjetskog rata.

2.1. Mobilizacija Istre prije Londonskog ugovora

Početkom rata broj stanovnika u Istri, s naglaskom na Pulu je naglo porastao. „Prvih ratnih dana početkom kolovoza 1914. Pula se napunila hrvatskim mornarima i vojnicima. Bilo nas je u Puli više nego ikada prije, i u onoj heterogenoj masi civilnog i vojnog stanovništva, koja je tih dana brojala oko 100.000 ljudi, bili smo možda i u brojnoj većini."[2]

U to vrijeme Pula je uz Zagreb i Rijeku brojala najveći broj stanovnika na području Hrvatske. Stanovništvo unutar Pule bilo je jako izmiješano, osim Hrvata, u Puli su stanovali Slovenci, Nijemci, Talijani i drugi. U Pulu su dovedeni mornari iz raznih dijelova Hrvatske i šire. „Samo je mornarica nabujala od 18.000 na 33.736 ljudi. Tvrđavna posada brojila je oko

[1] Istarska enciklopedija, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37085, 12.8.2019.
[2] Balota, M., *Puna je Pula*, str 105.

15.000 ljudi“.[3] Za toliki broj mobiliziranih ljudi najveći problem je bio imati i određenu količinu resursa.

Budući da se Velika Britanija kao jedna od tadašnjih najjačih pomorskih sila nije uključivala u rat prvih dana, opasnosti nije bilo za napad s mora i Istra je u početku bila pošteđena rata, ali je mobilizacija došla do izražaja. „Tako je Pula provela prva dva ratna tjedna ili nešto više u bučnoj vrevi mobilizacionih dana, ali izvan neposredne ratne opasnosti, izvan operativnih zona, daleko od predjela koji su postali krvava razbojišta, u zaklonjenosti i osjećaju sigurnosti“[4]

Mađari nisu imali velik utjecaj na situaciju u Istri, budući da su Istra i Dalmacija bile pod austrijskom upravom (slika 1). Oni su imali utjecaj u unutrašnjosti Hrvatske, pa sve do Rijeke. Zbog toga među mobiliziranima u Istri nije bilo mnogo Mađara.

Slika 1: Podjela Hrvatske u doba Prvog svjetskog rata

Izvor: http://www.matica.hr/hr/429/posljedice-prvoga-svjetskoga-rata-u-istri-23828/

Najveći problem takve heterogene vojske bio i heterogen pogled na rat. Problem heterogenosti je taj što zajedno u vojsci nisu mogli dobro funkcionirati jedan Nijemac i Hrvat, koji je na rat gledao kao sredstvo s kojim će se svi Hrvati ili Jugoslaveni ujediniti i odcijepiti od Austrije i Mađarske. „Nijemci su se nekako nadali, da je oružani konflikt jedino sredstvo,

[3] Balota, M., *Puna je Pula*, str 105.
[4] Ibid, str 108.

da oni kao pobjednici potpuno uspiju u germanizaciji. Među pripadnicima drugih narodnosti, osobito među Hrvatima, Srbima, Česima, Poljacima, Talijanima, bilo je već u prvim danima rata ljudi, koji su u konfliktu također gledali jedino, i to radikalno, sredstvo temeljitih promjena, ali u suprotnom smislu od njemačkih gledanja. Sve narodnosti, osim njemačke i mađarske, očekivale su od rata ostvarenje nacionalnih ideja.“[5]

Kako u Puli, tako i u cijeloj Istri bila je široko zastupljena nacionalna ideja stvaranja države u kojoj bi zajedno živjeli Slovenci, Hrvati i Srbi. Ta ideja se nije sviđala Nijemcima, te je u Istri bilo kazni zbog promicanja tih nacionalnih ideja. „Kazna izrečena od vojnog suda Perojcu Drakuliću, što je tobože u Vodnjanu viknuo „neka živi Srbija“.“[6] Takvi slučajevi su se pak češće događali u unutrašnjosti ili što bliže granici Kraljevine Srbije, naročito u Bosni, a dokaz tomu je i sam atentat na Franju Ferdinanda.

Još jedna posljedica za Austriju nacionalne ideje Jugoslavena je ta da s mobiliziranim Slavenima nije moglo napadati slavenske zemlje. „Sigurno je bilo, da se jugoslavenski mornari ne mogu na isti način upotrijebiti protiv slavenskih zemalja, kako su se mogli upotrijebiti protiv drugih“.[7] Ovo je jedan od primjera da je u Monarhiji bilo jako puno različitih naroda. Možda je to i bila jedna od glavnih slabosti Austrije u ratu jer sigurno je da će se svaki narod bolje boriti za svoju zemlju, a ne za tuđu.

Budući da u prvim mjesecima rata, Istra nije bila pod utjecajem ratnih operacija, mobilizacija se mogla vršiti na miran način, van ratne opasnosti. Pula, kao najveća ratna utvrda u Istri, tada je bila dobro pripremljena i isto tako dobro opskrbljena svim resursima, počevši od hrane i pića, pa sve do odjevnih predmeta. Bez obzira na veliku količinu resursa, na to što se ratne operacije nisu vršile na ovom području i na velike plaće vojnici i mornari nisu bili naročito zadovoljni jer su bili na silu dovedeni tu, odvojeni od svojih obitelji. Posljedica toga su bila mnogobrojna pijanstva.

Lokalna mobilizacija je izvršena u nekoliko sati, a mobilizirani su svi muškarci sposobni za rat koji su imali od 20 do 42 godine. Muškarci koji su mobilizirani, kao da su postajali nove osobe, poprilično nezadovoljne uz osjećaj nemoći. Tome svjedoči Mijo Mirković koji opisuje svoga oca na sljedeći način: „Pogled na oca, odjevenog u uniformu, kako maršira u četveroredu od Bunekova magazina u žandarmerijsku kasarnu pod komandom tuđih ljudi i na tuđem jeziku, mrkog, nemoćno nezadovoljnog, stegnutog i ukočenog, bio mi je jedan od

[5] Balota, M., *Puna je Pula*, str 109.
[6] Ibid, str 106.
[7] Ibid, str 107.

najneugodnijih vizuelnih doživljaja, koje sam imao dotada“.[8] Ovo je samo jedan od mnogobrojnih primjera. Kasnije Mirković navodi kako mu je otac bio veliki dobročinitelj u selu, koji je pokrenuo akciju da se osnuje hrvatska škola i slično. Zbog velike mobilizacije, izgubio se i veliki broj radnika, tako da su oni koji nisu bili mobilizirani radili na kamenolomu ili na drugim mjestima, a i sam Mirković opisuje svoj rad na kamenolomu. Među takvima vladala je neimaština jer su radili za male plaće. Takvi su živjeli jako neobičnim životom jer su bili slobodni, mogli su ići kuda su htjeli, u potragu za novim životom, ali na vlastitu odgovornost, ali rat i strah od daljine ih je sprječavala da idu.

2.2. Londonski ugovor i promjene u Istri

Talijani, iako su bili u savezu s Njemačkom i Austrijom, nisu se uključivali u ratna zbivanja sve do 1915. godine. Nijemci su bili svjesni činjenice da se Italija može okrenuti protiv njih i zbog toga su bili u pripravnosti poduzeti mnoge mjere kako bi ih spriječili da pređu na drugu stranu. 26. travnja 1915. godine, sile Antante su s Italijom potpisale Londonski tajni ugovor. Time je Austrija bila primorana na zaštitu još jedne granice koja do potpisivanja tog ugovora nije bila u opasnosti. Londonski ugovor imao je velikog utjecaja na Istru, jer je ona zbog toga postala ratna zona i jer bi u slučaju pobjede Antante koja se kasnije ostvarila, pripala Italiji s još nekim mjestima Hrvatske.

Talijani, iako su imali sklopljen savez s Austrijom, već nekoliko desetljeća prije Prvog svjetskog rata, vodili su rat ujedinjeni s Prusijom protiv Austrije. „Poražena od Prusa, Austrija je morala napustiti Veneto, koji je tada zauzela talijanska vojska. Čast talijanskog oružja spašena je zahvaljujući Garibaldiju, koji je Austrijance porazio 21. srpnja u bitci kod mjesta Bezzecca.“[9] Bez obzira na sklopljen savez, Talijani u doba Prvog svjetskog rata nisu bili u dobrim odnosima s Austrijom.

Prelazak Italije na stranu Antante imao je velike posljedice za Istru. Zbog blizine neprijatelja, gradovi i sela u Istri, ne da su se morali masovno mobilizirati, nego i masovno iseliti. U kratko vrijeme iz Pule i okolice iseljeno je oko 50.000 stanovnika, počevši od najmlađih, zatim žena i djece te starješina. Iz Pule su krcati vlakovi išli prema unutrašnjosti. Oni koji su imali materijalnih sredstava, svojom su voljom također mogli otići kamo su htjeli, ali su uglavnom išli u druga veća središta unutar Istre, a koji su mogli i u Trst i Rijeku. Ono što je bilo najpotrebnije jest udaljiti se od utvrđene Pule. „Za evakuaciju se znalo. Nitko nije

[8] Balota, M., *Puna je Pula*, str 111. - 112.
[9] Bertoša, S., *Svjetska povijest modernoga doba*, str 403.

morao otići na ono mjesto, kamo su teretni vlakovi odvlačili ljude u masi, ali je nekamo otići morao. Ako je imao svojih sredstava, mogao je otići kamo je htio izvan domašaja puljskog sistema utvrđenja.“[10]

Polako nakon iseljavanja, u glavnoj utvrdi Puli polako je ponestajalo i hrane. Prve dvije godine rata hrane nije ponestajalo, ali snabdijevati grad pun vojske nije lagan posao, stoga od 1916. do kraja rata zalihe su počele ponestajati. Uz prelazak Italije na stranu Antante, neke su sitnice nagoviještale slabljenje Austrije. Primjer tomu je manjak zaliha hrane u mnogim mjestima, a primjer je Pula.

„U kopnenoj vojsci Istra, Trst i Gorička imali su dva puka svojih pripadnika: jedan pješadijski sa sjedištem u Trstu, drugi domobranski s imenom Pule i sa sjedištem u Puli.“[11] Iako Pula nije bila u ratnim operacijama, njena vojska je ratovala na Soči, gdje su bili izmiješani Hrvati i Slovenci.

2.2.1. Masovno iseljavanje iz Pule i okolice u Prvom svjetskom ratu

Već spomenuta 1915. godina bila je kobna za stanovništvo Istre. Istra je, s naglaskom na Pulu i okolicu, postala ratna zona i bilo je potrebno masovno iseljavanje. Oko 30.000 stanovnika iz Pule je iseljeno, a iz okolice oko 20.000. „U Puli je doista civilno stanovništvo poslije evakuacije svedeno s oko 42.000 na 12.000.“[12] U toj masovnoj evakuaciji oni koji nisu imali novčanih sredstava su bili nakrcani u teretne vagone u Puli koji su išli prema Beču i drugim krajevima Austro-Ugarske.

Za iseljenike su bili spremni evakuacijski logori u Austriji, Češkoj i Slovačkoj. Imućniji su išli u velike gradove poput Trsta ili Rijeke. Neki od iseljenika su pri odlasku, kako bi imali novca prodali stoku ili što su imali. „Procijenjena vrijednost bila je realna, i namjera, da se vlasnik ošteti, nije postojala. Ali kako su se ovi stočni bonovi isplaćivali mnogo kasnije, kad je vrijednost novca bila pala, vlasnici su bili ipak oštećeni, jer su dobili novac, za koji kasnije nisu mogli kupiti istu količinu stoke.“[13] To je samo jedna šteta od mnogih koja je nanesena tom stanovništvu. Stoka koju je kupovala vojska se koristila u vojne svrhe, ponajviše kao zaprega. Ostatak stoke je korišten kao vojna hrana, ali zbog zapuštenosti, velika količina te stoke je uginula na livadama.

[10] Balota, M., *Puna je Pula*, str 129.
[11] Ibid, str 133.
[12] Ibid, str 129.
[13] Ibid, str 129. - 130.

Iseljenici su putem do Austrije, Moravske, Mađarske i Češke propatili zbog loših uvjeta, nedostatka hrane i slično. „Riječ je o vrlo velikoj tragediji Istrana kao posljedici Prvoga svjetskoga rata. Kući se nikada nije vratilo njih oko 10.000, ponajviše djece“.[14] Oni koji su se na kraju rata uspjeli vratiti nazad, svoje su domove zatekli u zapuštenom stanju. Zanimljivo je da je i među tim iseljenicima bio i poznati Istranin Mate Laginja koji se borio za hrvatstvo u Istri, osnivao i sam financirao novine onima koji bi ih čitali i Mirković u svom djelu navodi: „Mate Laginja je doista bio među prognanicima u parku, sjedio na svome kovčežiću i čekao da se transporti izredaju i da njega puste bilo u vlak bilo natrag u grad. I otputovao je tada iz Pule zauvijek.“[15] Tekst dalje govori o tome koliko se on zalagao da se smire strasti između Austrije i Italije, ali to jednoj osobi teško da je moglo poći za rukom. Osim Laginje, bilo je još intelektualaca koji su se borili za dobro naroda.

2.2.2. Mornarička kasarna

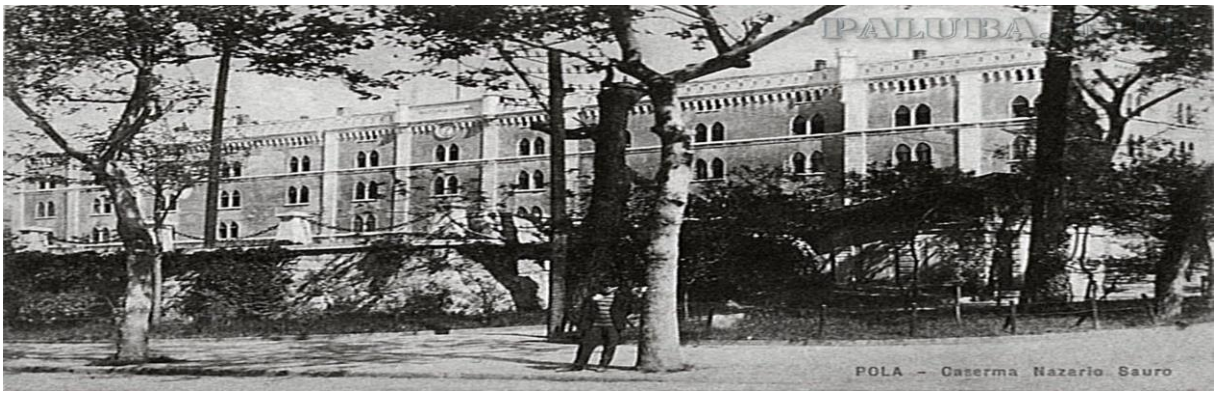
Prvi svjetski rat je u to vrijeme bio najkrvaviji rat kojeg je čovječanstvo doživjelo. Mnogo ljudi je umiralo na raznim bojištima, ali najviše su stradavali oni mlađi. Najčešća stradavanja su se događala među onima koji su imali od 19 do 21 godine. Takvi mladići su bili još neiskusni za rat, ali zbog potrebe za regrutacijom, Monarhija ih je nakon kratke obuke slala na bojišta. „Godišta 1895., 1896. i 1897. upućena su na bojište poslije dva ili tri mjeseca, u nekim slučajevima i prije. Ova su godišta također najviše stradala.“[16]

Specifična je u to vrijeme bila Mornarička kasarna u Puli (slika 2.), u kojoj su osim navedenih mlađih godišta i drugi htjeli biti jer u mornarici nije bilo stradavanja. Iako su htjeli, nisu svi uspjeli biti regrutirani u mornarici jer nije bilo gubitaka i nije bilo potrebe za daljom regrutacijom. Mornarica je sadržavala veliki broj ljudi koji su bili oficiri, podoficiri, ili obični radnici.

Radnici unutar mornarice su bili uglavnom radnici sa završenom određenom školom, ili pak oficiri ili podoficiri s oslabljenim zdravljem. Bilo je mnogo podoficira koji su podijeljeni u niske i visoke. Najveći cilj unutar mornarice bilo je napredovanje, što se najviše očitovalo kod niskih podoficira. „Podoficiri, koji su išli za unapređenjem, prelazili su u profesionalce. Poslije četiri godine obavezne službe potpisali bi jednostranu obvezu na daljnje četiri godine, i tako redom, dok ne bi došli do željenog cilja: položaj viših podoficira, s određenom

[14] Matica hrvatska, Posljedice Prvoga svjetskoga rata u Istri, http://www.matica.hr., 23.8.2019.
[15] Balota, M., *Puna je Pula*, str 132.
[16] Ibid, str 134.

mjesečnom plaćom, osiguranom službom i po završetku penzijom.“[17] Razumljivo je bilo da su svi htjeli napredovati, a ono što je bilo specifično za mornaricu jest to da nisu samo Nijemci bili visoki podoficiri, nego su i dobre šanse za postati. Uz Nijemce, veliki broj podoficira bili su Hrvati i Slovenci.

Slika 2: Mornarička kasarna u Puli

Izvor: http://www.paluba.info/smf/index.php?topic=6630.1185

U to vrijeme mornarica je imala dosta infrastrukture, koja je i danas u dobro očuvana, počevši od Mornaričke bolnice na Verudi do Mornaričke crkve na Stoji. Osim vojarne, tu su bile i vojna bolnica, pomorski muzej, obrazovne ustanove i mornarička crkva. „Već 1871. godine na Monte Zaru sagrađen je Carski i Kraljevski Hidrografski zavod Ratne mornarice Austro-Ugarske Monarhije s četiri odjela: Zvjezdarnica, Spremište nautičko-fizikalnih instrumenata, Spremište pomorskih karata i Mornarička knjižnica.“[18] Dobro razvijena mornarička infrastruktura u Puli nije imala značajnu ulogu u ratu jer nije bila izravno uključena u ratna zbivanja. Zbog toga je danas značajan broj očuvanih zgrada iz tog doba u Puli. Infrastruktura je doživjela oštećenja tek u Drugom svjetskom ratu.

Pred kraj rata sve su se više isticale želje za vlastitim državama i ujedinjenjima naroda. Takav slučaj bio izražen u mornarici. Pred kraj rata su se u grupama družili Hrvati sa svojima, Česi sa svojima ili neki drugi. Među tim skupinama glavna tema je bila ujedinjenje vlastitog naroda.

Među raznovrsnim narodima isticali su se po grupama svaki Slovenci, Hrvati, Srbi, Česi, pa i oni s istoka poput Bjelorusa i Ukrajinaca. „I još jedna narodnost, tada najviše zakopčana i oprezna, Talijani. Austro-Ugarska se u ratnoj mornarici cijepala na sve sastavne dijelove. Kao

[17] Balota, M., *Puna je Pula*, str 142.
[18] Kalčić, M., Amplituda zaboravljenoga grada – Pula 1914., https://www.jergovic.com/ajfelov-most/amplituda-zaboravljenoga-grada-%E2%80%93-pula-1914/, 28.8.2019.

stup režima ostajali su austrijski Nijemci, sami i izolirani.“[19] Nijemci su do kraja ustrajali, u Monarhiji su čak htjeli popustiti s nekim dijelovima teritorija kako bi došli do primirja, ali nacionalna ideja im to nije dopustila. Zato su Nijemci u kasarni bili izolirani sami za sebe, živeći u svom uvjerenju, strogi i samostalni. Mirković u svom djelu navodi kako nitko nije bio s njima, ali i sami nisu tražili da itko bude s njima.

2.3. Zadnje godine rata i nestašica

Austrija je u zadnjim godinama rata nizala sve više neprijatelja i stvorile su se bojišnice na svim mogućim granicama. Toliki pritisak dovodio ih je u sve veće neprilike. To se odrazilo u Istri, pogotovo zbog pritiska Talijana. U početku rata Pula je bila puna ljudi i resursa, ali što je dalje rat tekao grad je postajao sve neprepoznatljiviji, pun nestašice i gladi. „Oskudica hrane i njeno poskupljenje izazvali su lančanu trgovinu, crnu trgovinu hranom, crnu tajnu burzu. U ove kanale potajne, a svima poznate trgovine odlazio je jedan dio robe namijenjen opskrbi stanovništva i opskrbi vojske i mornarice“[20]

Spomenuta je i stoka koja je ostavljena na livadama ili prodavana vojsci. Ta stoka koja je ostavljena na livadama je ugibala. Ono životinja što je preživjelo se također koristilo za prehranu. Tada su uslijedile razne bolesti zbog nestašice hrane i loše vodoopskrbe.

Osim bolesti u Puli, iseljenici koji su otišli van Istre, s naglaskom na Pulu, naglo su stradavali zbog nestašice u svojim logorima po Austriji, Mađarskoj i Češkoj. „Prilike u Austro-Ugarskoj Monarhiji u cjelini, u posljednjoj godini rata sve su teže. Opskrba stanovništva kao i proizvodnja iz mjeseca u mjesec opada, a seosko stanovništvo sve glasnije izražava nezadovoljstvo zbog rekvizicije hrane.“[21]

Već polako u ljeto 1917. godine Italija je krenula bombardirati Istru zračnim napadima. „Najjača bombardiranja bila su 4. i 9. kolovoza i 3., 4. i 5. rujna. Tada je dolazilo 20 do 25 aviona i svaki put bacilo oko sto bombi. Čuo sam, da je jedna bomba razorila ugao mornaričke pekare, da su 4. rujna negdje razorene još dvije manje kuće, da je bomba na drugom mjestu ranila jedno lice, ali nisam u mnogim mjesecima bombardiranja vidio ni jedne porušene kuće.“[22] Cilj ovih bombardiranja je bio ponajviše unijeti strah među ljude. U tim mjesecima, prilikom bombardiranja prvi put su se oglašavale sirene. Tada bi se svi spustili u

[19] Balota, M., *Puna je Pula*, str 149.
[20] Ibid, str 152.
[21] Mandić, D., *Istra u vihoru Velikog rata*, str 128.
[22] Balota, M., *Puna je Pula*, str 153

podrume gdje su bili zaštićeni od tih napada. Ipak kada su Austrijanci pobijedili Talijane na Soči, napadi aviona su prestali.

Kraj Prvog svjetskog rata na razne načine je obilježio i propast grada Pule, ali i nazadovanje cijele Istre. Od početka bombardiranja, pa sve do kraja rata, Pula je živjela u nestašici. Sama nestašica hrane, ali i drugi nepovoljni čimbenici, doveli su do raznih bolesti koje su poharale Istru. Nastali su štrajkovi, ponajviše zbog nacionalnih ideja. Poraz Austrije je doveo do toga da je Istra pala pod vlast Italije, sve do kraja Drugog svjetskog rata, u koje je vrijeme postepeno nazadovala zbog nebrige te vlasti.

2.4. Uspostava Narodnog vijeća SHS i nastanak nove države

U zadnjoj godini rata stanje u Austro-Ugarskoj se iz dana u dan pogoršavalo. Izvještaji u novinama sve su više govorili o porazima Austrije na raznim frontama. „19. rujna objavio je "Hrvatski list" izvještaj francuske istočne armije u Makedoniji od 15. rujna o prodoru srpskih i francuskih četa u brdskoj zoni Dobrog Polja na fronti od 11 km; 20. rujna donio je izvještaj iste komande od 16. rujna od preko trideset redaka o proširenju toga prodora na 25 km i 7 km dubine."[23] Takvih izvještaja bilo je mnogo i oni su najavljivali slabljenje Monarhije. Takvu situaciju su mogli iskoristiti slavenski političari koji su održali konferenciju u Ljubljani od 15. do 18. kolovoza kako bi si međusobno pomogli u izgrađivanju samostalnih država. 18. kolovoza 1918. u Ljubljani je stvoreno prvo regionalno Narodno vijeće koje je djelovalo samo u Sloveniji, Istri i Trstu.

„U Ljubljani je stvoren pravilnik o radu Narodnog vijeća. To je bila prva uredba u organizaciji narodne vlasti. Prema tome pravilniku glavna je svrha Narodnog vijeća "rad za ujedinjenje jugoslavenskog naroda u samostalnu državu". Narodno vijeće organiziralo je osam radnih odsjeka i označilo, da se smatra dijelom općeg Jugoslavenskog odbora, koji će se doskora sastati u Zagrebu."[24] Na toj konferenciji dr. Mario Krmpotić je isticao kako je potrebno stvoriti narodnu organizaciju i u Puli, a ne samo u Ljubljani, kako bi se i u Istri dobro pripremili.

Vlasnik tiskare u kojoj su se tiskale novine u Puli, Josip Krmpotić je htio čuvati dobre odnose između Hrvata i Talijana. U njegovoj tiskari tiskani su i „Hrvatski list" i talijanske novine „Il Gazzettino". Oba lista su držala socijalistički smjer. Dobri odnosi između Talijana i Hrvata bi omogućili lakše suprotstavljanje Nijemcima, ali ti dobri odnosi su u zadnjim danima

[23] Balota, M., *Puna je Pula*, str 239.
[24] Ibid, str 241.

rata narušavani. Primjer toga je negodovanje talijanskog lista na to što su u Puli osnovane dvije hrvatske škole za koje su Talijani smatrali da su nezakonite. Pokušao je J. Krmpotić umiriti situaciju, ali mu to nije uspjelo. „Stari Josip Krmpotić bio je dao talijanskim socijalistima tiskaru, papir, novac i radnike. Sad su oni njegovu tiskaru, njegov papir i njegov novac upotrebljavali protiv opravdanih i osnovnih hrvatskih interesa u Puli, protiv toga da na 2.000 hrvatske djece budu dvije hrvatske pokrajinske škole u Puli.“[25]

12. listopada hrvatsko-srpska koalicija je ušla u Narodno vijeće SHS. Ta koalicija je imala najviše zastupnika u Hrvatskom saboru. Samim ulaskom te koalicije u Narodno vijeće stvorena je prva jugoslavenska vlada. Zbog loše situacije u Monarhiji, ni austrijska, ni mađarska vlast nisu smjeli reagirati, a naročito zbog toga što su posljednju austrijsku frontu držali u Italiji Hrvati, Srbi i Slovenci. Od 19. listopada Narodno vijeće u Zagrebu počelo je intenzivno izdavati proglase. Jedan od značajnijih proglasa bio je 23. listopada u kojemu: „Narodno vijeće u Zagrebu poziva sve jugoslavenske narode, da u gradovima i selima organiziraju mjesne odbore Narodnog vijeća.“[26] Od 23. listopada, počevši u Rijeci, građanstvo preuzima vlast u gradovima i selima, dižu pobune i stvaraju mjesne odbore.

28. listopada Narodno vijeće u Zagrebu traži od Ministarstva rata im se preda čitava ratna flota, a 29. listopada proglašeno je raskidanje svih veza s Austrijom i Mađarskom. „Dan iza toga 29. listopada proglašeno je u Zagrebu raskidanje svih veza između Hrvatske i Mađarske i habsburške dinastije i stvaranje samostalne države Slovenaca, Hrvata i Srba.“[27]

30. listopada je car Karlo I. izdao naredbu da se ratna mornarica preda Narodnome vijeću. Taj čin je označio kraj vladavine Austro-Ugarske na prostoru Hrvatske. Osnovana nova država je zauzimala teritorij od slovenskih Alpi do na jugu današnje Grčke. Istra, Dalmacija, Koruška i Slovensko primorje su u kratkom vremenu okupirane od strane Italije. Narodno vijeće je u Puli pokušalo uspostaviti vlast, ali problem su bile nesuglasice s istarskim Talijanima. Šest dana, od 31. listopada do 5. studenoga, trajala je jugoslavenska vlast u Puli, a zatim je okupirana od strane Italije, pod čijom vlašću je ostala s cijelom Istrom sve do Drugog svjetskog rata.

Država Srba, Hrvata i Slovenaca, nedugo nakon nastajanja mijenja ime u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. „Nova država dobila je 1. XII. 1918. naziv Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Vidovdanski ustav od 1921. određuje da naziv države bude Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Na osnovi šestojanuarske proklamacije donesena je 3. X. 1929. zakonska

[25] Balota, M., *Puna je Pula*, str 248.
[26] Ibid, str 249.
[27] Ibid, str 259.

odredba da se država ima zvati Kraljevina Jugoslavija.“[28] Uskoro je nastao problem, jednak onom za vrijeme Austro-Ugarske vladavine. Srbija je na Hrvatsku i Sloveniju gledala kao na ratni plijen i cilj im je bio učvrstiti centralizam. U tome su srpski predstavnici novonastale vlade uspjeli, a to potvrđuje činjenica da je država nedugo nakon postanka postala kraljevina, a kralj je postao Aleksandar Karađorđević koji je zagovarao velikosrpsku politiku.

2.4.1. Osnivanje jugoslavenske vojne i civilne vlasti u Puli

Kada je 30. listopada car Karlo I. potpisao da se ratna mornarica preda Narodnome vijeću u Puli, uslijedilo je šest dana jugoslavenske vojne i civilne vlasti. „od 31. listopada, odmah iza ponoći do 5. studenoga, oko 3 sata poslije podne. Stara je vlast bila ustupila mjesto novoj, našoj.“[29] U prvom od tih dana, talijanski, mađarski i njemački članovi mornarice su tražili da odu svojim domovima. Bilo je očito da su svi priznavali hrvatsku vlast. Čak su i predstavnici talijanskog Odbora javnoga spasa priznali vlast Narodnoga vijeća, a to potvrđuje sastanak u Narodnom domu. „U tom se trenutku u Narodnom domu održavao sastanak na kojemu su se predstavnici Mjesnoga odbora Narodnoga vijeća i talijanskoga Odbora javnog spasa usuglasili o tomu da admiralitet brodovlje mora predati Narodnome vijeću SHS.“[30] Kada je predana flota, Talijanima ipak nije bilo lako primiti tu odluku, budući da su tijekom cijelog rata, ali i prije imali pretenzije prema Istri. Cijela primopredaja flote bila je svečana, na brodovima i u gradu bile su postavljene zastave, uglavnom slavenskih naroda. Austro-ugarska ratna zastava zamijenjena je hrvatskom.

Pri uspostavi vlasti u Puli pomogli su i Česi, Slovaci, Ukrajinci, Poljaci i Rumunji. Svi od navedenih su imali vlastite komitete vojnika i mornara koji su djelovali zasebno, ali su pomagali u uspostavi reda. Kako je u pitanju bio kraj rata, postojali su i problemi s kojima se suočavalo Narodno vijeće. Jedan od glavnih problema je bio transport Nijemaca, Mađara i Talijana nazad u njihove domove. „Kad su jedni iz Pule otišli, stigli su novi iz Dalmacije. Put iz Boke u Beč bio je i opet preko Pule najbliži i najsigurniji.“[31] Za sve koji su putovali prema Beču, trebalo je organizirati prijevoz. Kako su odlazili Nijemci, tako je flota koja je predana Narodnom vijeću SHS ostajala bez iskusnih rukovoditelja te flote jer je Austrija više educirala Nijemce nego druge. Iako su bili spremni pomagati Narodnom vijeću, Česi, Slovaci, Poljaci i svi koji su u to vrijeme živjeli u Puli su imali silnu želju za ići nazad u svoje zemlje. Mirković

[28] Črnja, Z., *Kulturna povijest Hrvatske*, drugi svezak, str 260.
[29] Balota, M., *Puna je Pula*, str 283.
[30] Dukovski, D., *Povijest Pule*, str 147.
[31] Balota, M., *Puna je Pula*, str 284.

u svom djelu „Puna je Pula“ govori kako su Česi bili dobro organizirani i kako su stvorili u Puli organiziranu i jaku oružanu snagu. Iako je ta oružana snaga bila jaka, volje za borbom nije bilo jer su svi htjeli nazad u Češku.

Mirković iz osobnog iskustva navodi situaciju koja mu je bila neobična za to vrijeme, a desila se istu noć kada je Narodno vijeće preuzelo vlast u Puli:

„Završivši redakciju list, i znajući, da je predaja izvršena i da je lučki admiralat u našim rukama, i nestrpljiv da vidim naše ljude u admiralatu, uputio sam se tamo kroz zatamnjene puljske ulice. Bilo je nešto prije 2 sata u noću. Sišavši iz Šišanske, sukobio sam se u Drvoredima s patrolom, koja je dolazila od Slavoluka.

- Stoj!
- Stao sam. Tko ste vi?
- Jugoslavenska patrola.

Prvi put sam čuo taj odziv. Imali smo patrolu. Našu jugoslavensku. I ona je noću bdjela. Netko je mislio i na te stvari.“[32] Prije nego je Narodno vijeće preuzelo vlast, nikad Jugoslaveni nisu imali svoje patrole u Puli, ali i šire.

2.4.2. Stanje u Puli uoči talijanske okupacije

Glavno pitanje je bilo kako da se održi i očuva flota koja je predana Narodnom vijeću. Trebali su u Pulu doći i predstavnici Narodnog vijeća iz Zagreba, ali prije nego su oni stigli u Pulu, trebalo je sačuvati grad i flotu od Italije. Tako su u međuvremenu donesene neke osobne odluke. „a na Talijane, ako budu pokušali u Pulu ući silom, treba pucati s baterija na tvrđavama i s topova na brodovima“[33]

Stanje se pogoršava već 1. studenoga, kada je talijanska mornarica potopila ratne brodove *Viribus Unitis* i *Wien. Viribus Unitis* je u to vrijeme predstavljao glavnu obranu grada Pule od talijanskih napada. U potonuću tih brodova uz četiristotinjak članova posade poginuo je i kontraadmiral Janko Vuković Podkapelski. To potonuće je uglavnom riješilo pitanje talijanske okupacije Pule jer je u njoj tada vladalo bezvlašće. „Mornari i građani Pule provaljuju u vojna skladišta i uzimaju odjevne predmete, deke, alat, kuhinjski pribor i sl. Potpuni slom, kaos i preokret nakon potapanja *Viribusa Unitisa*, koji je izgledom i snagom ulijevao povjerenje građana i štitio pulsku luku.“[34] Nakon smrti Vukovića-Podkapelskog

[32] Balota, M., *Puna je Pula*, str 276.
[33] Ibid, str 282.
[34] Dukovski, D., *Povijest Pule*, str 150.

mjesto kontraadmirala je preuzeo Metod Koch. On je djelovao van interesa Narodnog vijeća i talijanskog Odbora u Puli. U tih šest dana, sve su više rasle tenzije između Hrvata i Talijana. Dugi niz godina austrijske vladavine, u zgradama Pule su se skupljali ukrasi, pribori, resursi i svakakve vrijedne stvari. Dok je Pula bila pod austrijskom vladavinom, sve te vrednote su bile državne. Kada je Austrija napustila Pulu i izrazito nakon potapanja navedenih brodova, stanovništvo je provaljivalo u zgrade i prisvajalo ostavljene predmete. Jugoslavenska vojska nije smjela reagirati zbog toga što su Talijani bili među provalnicima. Da je reagirala jugoslavenska vojska, to bi se lako moglo pretvoriti u politički sukob. „Prema talijanskom stanovništvu, koje je sudjelovalo u pražnjenju magazina, menza, klubova i brodova, čehoslovačko – poljski i rumunjski organi sigurnosti mogli su nastupati oštrije i tvrđe od nas. Čehoslovačko – talijanski sukob u gradu ili rumunjsko – talijanski ne bi imao nikakvih političkih posljedica. Da su protiv građana pljačkaša nastupile jugoslavenske straže, bilo bi od toga lako montirano političko pitanje.“[35]

Nije se Pula pod vladavinom Narodnog vijeća SHS mogla dugo braniti, ali se također nije ni pokušavala braniti. Dva su razloga slabosti Narodnoga vijeća SHS. Prvi je taj što još nije osnovana zajednička država i vlast koja je bila u Puli, stvorena u kratkom periodu, nije bila dobro organizirana, a ni iskusna. „Bili smo na vlasti na kraju rata, imali smo da radimo s iscrpljenim ljudima i svim narodnostima Austro-Ugarske. Politička i vojna zbivanja oko nas hrlila su brzim tempom. Događaji su nas prestizali. Imali smo protiv sebe vojnički i politički jaku i organiziranu silu, iskusnu i vještu. Naša nova država nije još bila priznata.“[36] Drugi razlog je bila činjenica da je Narodno vijeće polagalo nade u sile Antante, to jest nadali su se da će im Antanta pomoći u rješavanju problema s Italijom. „Oni su više vjerovali u Wilsona nego u sebe, više u dobrohotnost zapadnih saveza.“[37] Narodno vijeće se više pouzdalo u zapadne sile, nego sami u sebe. Mislili su kako će se svi problemi riješiti sami od sebe. Posljedica takvog stanja jest ulazak talijanske vojske u Pulu 5. studenoga 1918. godine. Nakon toga jugoslavenske vojne snage se nikako nisu mogle oduprijeti talijanskim. Od toga dana do 19. studenoga Talijani su polako preuzimali vlast nad Pulom. U međuvremenu se ugasio i „Hrvatski list“ koji je upoznavao hrvatsko stanovništvo u Puli s tada aktualnom situacijom.

[35] Balota, M., *Puna je Pula*, str 286.
[36] Ibid, str 288.
[37] Ibid, str 287.

2.4.3. Talijanska okupacija Istre

Ulazak talijanske vojske u Pulu 5. studenoga obilježio je novo doba u Istri. „Već drugog dana 6. studenoga, dr. Mario Krmpotić posebnim pismom upućenim Narodnom vijeću u Zagrebu preko kurira, javlja da su toga dana Talijani zauzeli radio stanicu u Puli i da traže da im se odmah preda sva mornarica, sve tvrđave i sve što ima u gradu.“[38] Nakon Pule, talijanska vojska je do sredine studenoga 1918. godine okupirala sve istarske gradove.

Prvih dana nakon ulaska u Pulu talijanska vojska se odnosila dobro prema Narodnom vijeću, što nije značilo da su Talijani došli dobronamjerno, a to se kasnije i pokazalo. „Talijanski zapovjednik Pule, admiral Umberto Cagni, prvih se dana okupacije ponašao dobrohotno i džentlmenski.

Razgovarao je s admiralima Države SHS, Dragutinom Pricom (predstojnik za pomorstvo pri Narodnome vijeću SHS) i Metodom Kochom. Okupacija je, prema Cagniju, bila provedena uime Antante, a ne Italije, što je donekle umirilo duhove, ali nije otklonilo sumnju. Cagni će uskoro pokazati svoju pravu narav i narav okupacije.“[39]

Okupacija u ime Antante je potvrđena kada su u pulsku luku uplovili brodovi Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država i Francuske. U međuvremenu imenovana je nova Općinska skupština u kojoj su svi Hrvati zamijenjeni Talijanima. U tim danima okupacije, iseljeni su poljski, čehoslovački i rumunjski vojnici, a jugoslavenski su preseljeni u Split.

Dan za danom Cagni je izdavao naredbe u ime Antante, ali sve više su te naredbe izgledale kao cilj da se protjera stanovništvo iz Istre koje nije talijansko. Pozivajući se na Antantu i na talijanski kazneni zakon Cagni je redom izdavao naredbe da se protjeraju svi koji prema propisima nisu imali stalno mjesto boravišta u Puli prije rata, zatim svi vojnici kopnene i pomorske vojske Jugoslavije, a nakon toga započeli su progoni hrvatskih intelektualaca koji su se u ratnim godinama borili za prava Hrvata.

Nedugo nakon Cagnijevih naredbi, razdijeljeni su ratni brodovi iz Pule među članicama Antante i Istra postaje zapuštena. Zbog zapuštenosti, došlo je do loših zdravstvenih uvjeta. Zbog nedostatka vode povećao se broj bolesti, ali najgora situacija je bila zbog španjolske gripe koja je zahvatila cijelu Istru.

Španjolska gripa u to vrijeme odnijela mnogo života. „Kako bilo, Pula je opustjela. Stanovništvo se prepolovilo. Odlazili su ljudi na selo kako bi preživjeli, a izbjeglice su se, u

[38] Balota, M., *Puna je Pula*, str 326.
[39] Dukovski, D., *Povijest Pule*, str 154.

skupinama po dvadesetak, nastavile vraćati u osiromašen i "gladan" grad."[40] Tako je u sljedeća dva desetljeća Istra bila zanemarena od strane talijanske vlasti i Pula koja je nekad bila puna, imala je prepolovljen broj stanovnika koji su živjeli u oskudici.

[40] Dukovski, D., *Povijest Pule*, str 158.

3. NARODNI POKRETI I PUBLIKACIJE U ISTRI TIJEKOM VELIKOG RATA

Nisu u Austro-Ugarskoj Monarhiji Jugoslaveni bili jedini koji su htjeli imati vlastitu državu. U Monarhiji su to htjeli Česi i Slovaci, teritorij Poljske je bio podijeljen na tri dijela: austrougarski, njemački i ruski. U Rusiji, Ukrajinci su htjeli svoju državu, također je i Finska pripadala Rusiji. Neki od navedenih naroda su uspjeli osnovati svoje države nakon Prvog svjetskog rata, a drugima je trebalo i duže vrijeme da u tome uspiju.

Prije Prvog svjetskog rata vlastite države su uspjeli osnovati i Talijani i Nijemci. Njemačka je nakon Bečkog kongresa 1814. godine bila rascjepkana u više manjih država. Tim manjim državama je predsjedao austrijski car. „Za Njemačku je prihvatio najveći dio Napoleonovih teritorijalnih promjena i stvorio konfederaciju od samo 39 država, povezanih saborom, koji se sastajao u Frankfurtu na Majni.“[41] Do Velikog rata te male države su se ujedinile. Osim Njemačke, sličnu situaciju je imala i Italija. Kako su Italija i Njemačka ujedinile svoje narode, tako su to htjeli i Jugoslaveni. Intenzivno su pred kraj rata Jugoslaveni htjeli ujedinjenje svih Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu državu, što će se u ovom poglavlju predstaviti kroz primjer Istre, to jest istarskog naroda.

U ovom poglavlju bit će istaknuti narodni pokreti koji su se dešavali pod utjecajem Prvog svjetskog rata s naglaskom na događanja vezana za Istru. Prvi primjer takvog pokreta je Hrvatski narodni preporod. Hrvatski narodni preporod se počinje razvijati prvom polovicom 19. stoljeća. Osim Hrvatski, također se naziva Ilirski, jer je cilj bio da se ujedine svi narodi za koje se smatralo da su porijeklom Iliri. To je uključivalo narode iz kasnije Jugoslavije i sam preporod je imao velikog utjecaja na stvaranje navedene države jer se od tog preporoda već stvara ideja o ujedinjenju.

U Istri su postojale dvije faze preporoda prije Prvog svjetskog rata. Prvu generaciju, su predvodili J. Dobrila, D. Vitezić i M. Bastian, a drugu generaciju preporoditelja su predvodili M. Laginja, V. Spinčić i M. Mandić.

Ono što ovaj rad zanima jest druga generacija koja je djelovala uoči i tijekom Prvog svjetskog rata. Navedeni Laginja, Spinčić i Mandić su ustrajali u tome da i Istra bude uključena u tu novonastalu državu, što znajući iz činjenice da je Istra nakon rata provela dobar dio godina pod talijanskom vladavinom, nije uspjelo.

[41] Bertoša, S., *Svjetska povijest modernoga doba*, str 233.

Narodni pokreti su bili usko povezani s novinarstvom. To se jako dobro očituje kroz dnevne novine „Hrvatski list“ koje su u svojim zadnjim danima podržavale pokret za ujedinjenje svih slavenskih zemalja.

U početku, Hrvatski narodni preporod je imao prednost naspram drugih preporoda, drugih naroda pod vlašću Monarhije koji nisu bili Nijemci ili Mađari. „Hrvatski preporodni pokret imao je pogodnije uvjete za djelovanje od ostalih pokreta kod nenjemačkih i nemađarskih naroda u Habsburškoj Monarhiji, jer je mogao preuzeti institucionalni okvir povijesne hrvatske staleške države.“[42]

Za sve to je bilo zaduženo hrvatsko plemstvo koje je imalo jači utjecaj na zbivanja u Monarhiji od drugih naroda poput Čeha, Slovaka, Ukrajinaca, a razlog tomu je što je Hrvatska bila na granici na kojoj su se dešavala sva ratna zbivanja s tada Osmanskim Carstvom i najviše od sebe je dala za obranu granice Monarhije.

Nakon promjene naziva u Austro-Ugarsku Monarhiju, utjecaj Hrvata slabi i cilj Monarhije je utišati preporod, posebno u doba Prvog svjetskog rata kada je do izražaja došla i južnoslavenska ideja. Razlog tome je bio što je Austrija ratovala sa Srbijom i posljedica toga je bila da je Austrija slala Talijane na istočno, a Slavene na zapadno bojište.

Istra je u doba Prvog svjetskog rata bila izmiješana. Doseljeni su razni narodi kako bi služili u vojsci ili mornarici u Istri, a osim doseljenih tu su i Hrvati, Slovenci i Talijani od prije.

Većina doseljenih naroda je imala svoje nacionalne ideje, počevši od samog Hrvatskog narodnog preporoda, do jugoslavenske ideje, talijanske od strane Talijana ili čehoslovačke, poljske, pa čak i ukrajinske i ruske. „U kasarni i na brodu mornari ratne mornarice Austro-Ugarske vodili su pod utjecajem političkih zbivanja otvorene razgovore o mogućnosti i načinu stvaranja nacionalne države i o njenom ustrojstvu: Jugoslaveni o svojoj, Česi o svojoj, Poljaci o svojoj.“[43] Osim razgovora o tim idejama, neki su se usudili i potajno koristiti svoje domove za sastanke i razgovor o narodnim idejama. Jedan takav primjer je Šišanska ulica br. 24.

3.1. Značaj Šišanske ulice br. 24

Budući da Hrvati nisu imali pravo na bilo kakvo okupljanje povodom narodnog pokreta, jer je to predstavljano kao antinjemačko, bili su prinuđeni na improvizaciju. Pula je bila glavna

[42] Stančić, N., *Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja,* str 14.
[43] Balota, M., *Puna je Pula,* str 149.

Austrijska luka i u njoj je bilo gotovo pa nemoguće javno organizirati bilo što. Kroz određeno vrijeme jedna mala kuća s prizemljem i podrumom postala je središte narodnog otpora.

Kuća se nalazila u Šišanskoj ulici pod brojem 24 i bila je pod vlasništvom Josipa Krmpotića. U podrumu te kuće su se nalazila dva tiskarska stroja i dva stroja za slaganje papira. Svake večeri su se tiskala dva do četiri papira koji su predstavljali narodne novine koje su se zvale „Hrvatski list". „U toj kući su čitavog rata držani politički sastanci puljskog Narodnog vijeća i izaslanika Narodnog vijeća iz Zagreba"[44]

Ova kuća se sve više razvijala i Krmpotić je imao sve bolja financijska sredstva za tiskanje više materijala. Između ostalog tu je počeo izlaziti i „Hrvatski list". To su novine koje su izlazile u doba Prvog svjetskog rata, ali i imao je svojih problema zbog njemačke vlasti. Osim hrvatskog izlazili su i njemački i talijanski list.

„Hrvatski list počeo je izlaziti 1. srpnja 1915. Izlazio je redovito svakog dana ujutru, uključivši i ponedjeljak, osim onih osam dana od 30. ožujka do 6. travnja 1918., kad je bio prinudno policijski obustavljen."[45] Razlog zbog kojeg je pokrenut „Hrvatski list" jest zbog toga što je obustavljena „Naša sloga".

Zbog optužbi kako „Hrvatski list" stalno piše protiv Austrije, 1.8.1918. Krmpotić izdaje naredbu da se novine obustave, ali ipak nije bio obustavljen. Na početku, novine su bile manje zanimljive i manje se pisalo o pravim društvenim problemima. Sredinom 1917. godine list je krenuo ulaziti u prave probleme koji su se događali među stanovništvom ili u mornarici. „Novo u tome pisanju bila je neposrednost i stvaranje sigurne veze s čitačem u Puli i na brodovima, iznošenje njihovih briga, strahovanja, misli i pregnuća, novo je bilo otvoreno poniranje u život mase, seljaka i radnika, obrađivanje motiva njihova svakidašnjeg života i patnje, hrane, bolesti, umiranja, škole, zdravlja, klasnih odnosa na selu".[46]

Osim „Hrvatskog lista", u toj kući su se tiskali i njemački list „*Polaer Tagblatt*", bečki list „*Arbeiter Zeitung*" i jedan talijanski list. „Hrvatski list" je morao donositi izvještaje s bojišta, na točno onaj način na koji su dobivali informacije od strane Nijemaca.

Krmpotićeva kuća se pretvorila u jednu veliku i organiziranu tiskaru. U podrumu su bili strojevi, a u prizemlju uredništvo. Za početak 1918. godine tiskara je na hrvatskom jeziku spremala broj lista koji je bio u velikim mjerama namijenjen narodnom pokretu. S naslovom „Za Jugoslaviju", broj se činio kao neki pothvat, ali taj pothvat nije zaživio, a bio je samo jedan od masu pothvata koji su bili pokušani na drugim dijelovima i među drugim

[44] Balota, M., *Puna je Pula*, str 155.
[45] Ibid, str 159.
[46] Ibid, str 165.

nenjemačkim narodima. Jedan od urednika u tom broju navodi kako: „Veći i sretniji narodi bore se za to da budu gospodari u svojoj kući, idemo li dakle mi Južni Slaveni predaleko, ako se borimo za to da ne budemo sluge na rođenoj grudi?“[47] Naravno da je pred kraj rata bilo sve više ovakvih tekstova i da se sve više borilo za samostalnost, pogotovo s obzirom na to da je Austrija polako slabila. Što je više Austrija slabila, to je više kuća u Šišanskoj ulici postajala jače političko središte Istre. Osim u Puli, dnevni list se proširio na okolna sela, ali s vremenom je proširen i na druge istarske gradove. Što se više rat bližio kraju, to je više i dopisa stizalo iz raznih dijelova Istre.

Nakon revolucije mornara u Boki Kotorskoj i gušenja iste od strane Austrije, došlo je do slabljenja otpora u samoj Istri. „Hrvatski list“ bio je opomenut više puta. „10. rujna objavio je list bilješku, prvu bilješku među domaćim vijestima: „Prisiljeni okolnostima obustavit ćemo naš dnevnik s 1. listopada“. I ovo je bio samo manevar, da se dobije na vremenu, jer je već bilo ugovoreno da list preuzima kao vlasnik i izdavač dr. Lovro Škaljer. To je i objavljeno na čelu lista 29. rujna.“[48] Privremeno obustavljanje bilo je vjerojatno dobra ideja, ali dolaskom talijanske vlasti, ponovno pokretanje istog lista nije bilo lako i „Hrvatski list“ u Puli nije nikad ponovo zaživio.

3.2. „Hrvatski list“, dnevnik u Puli

Austrijski dio Monarhije je bio pod jačom cenzurom što se tiče narodnog pokreta stvaranja jedinstvene jugoslavenske države. Početkom rata obustavljena je „Naša sloga“ i to je bio jedan od povoda osnivanja novog lista „Hrvatski list“ koji je bio jedini hrvatski list u austrijskom dijelu. „Iako je list sve vrijeme bio pod paskom cenzure, otvoreno je zagovarao, osobito posljednju godinu i pol, narodna i radnička prava, južnoslavensko jedinstvo i lijeve ideje“[49] Već se moglo vidjeti koliko je maha uzela ideja stvaranja jedinstvene države. Iako su bili pod nadzorom Nijemaca, „Hrvatski list“ i njegova uprava su tiskali 1235 brojeva tog lista u roku od četiri godine, a većina brojeva se čuva još danas.

Svi brojevi tiskani su u već navedenoj kući u Šišanskoj ulici br.24 koja je pripadala Josipu Krmpotiću. Uz Krmpotića, tu je bilo nekoliko urednika koji su radili na listu, a treba istaknuti glavnog urednika Marka Krmpotića, zatim Josipa Haina, Ivana Markona, Lovru Scaliera i na

[47] Balota, M., *Puna je Pula*, str 172.
[48] Ibid, str 182.
[49] „Hrvatski list“, dnevnik, http://istrapedia.hr/hrv/1069/hrvatski-list-dnevnik/istra-a-z/, 26.8.2019.

kraju izlaženja lista Antu Šepića. 1918. godine glavni urednik je bio Mijo Mirković, koji se zbog skrivanja da radi u mornarici morao potpisivati kao Mate Balota.

HRVATSKI LIST

Godina I. Pula, dne 1. srpnja 1915. Broj 1.

Prigodom godišnjice sarajevskog atentata.

Puljski „Hrvatski List".

Sa bojnih poljana.

Naš prvi pozdrav!

Slika 3: „Hrvatski list, dnevnik", prvi broj

Izvor: http://www.ino.com.hr/data/hrvatski_list/1915/1.pdf, 26.8.2019.

3.2.1. Prve dvije godine tiskanja „Hrvatskog lista"

Razlika između prve i druge dvije godine lista se očituje u tome koliko list osuđuje Monarhiju i koliko traži prava Hrvata i Slovenaca. U prve dvije godine nešto je blaži i više se fokusira na dojave s ratišta.

Prvo izdanje lista bilo je 1.7.1915. godine (slika 3.). U prve dvije godine tiskanja list nije bio toliko napadan kada je u pitanju narodna ideja, a razlog tomu je jaka austrijska cenzura. Što se više rat bližio kraju, to je više, naročito Mijo Mirković i kasnije Ante Šepić pisao o događajima iz svakodnevice i o stanju Hrvata i Slovenaca u Istri. Što je više vrijeme odmicalo, to je više primjeraka lista izlazilo. S oko 500 primjeraka na početku to je skočilo na oko 3000 primjeraka pred kraj rata. List je zabranjen kada je Italija preuzela komandu nad Istrom i od tada se više nije nikad obnovio, ali je njegovu misiju nastavila „Istarska riječ" koja je izlazila u Trstu, a kasnije glasilo „Istra".

List se sastojao od 2 do 4 strane s nekoliko poglavlja i obaveznim dojavama s raznih bojišta koje su se nalazile na prvim stranicama. Na listovima su pisane i neke važne informacije, a između ostalog korisne informacije za građane kao što su: „može se pisati drugima putem lista ili potraga za dobrovoljnim prilogom".

Na prvom izdanju je pisala informacija „Važno za Pulu" koja glasi na sljedeći način: „Prozore i vrata drži tako zatvoreno, da ne može noću iz njih prodrijeti nikakav tračak svjetla; U slučaju da se pojavi neprijateljski aeroplan, skloni se u kuću; ne bježi na ulicu i ne gledaj na prozoru, jer bi mogao nastradati. Ne smiješ nositi na sebi talijanske znakove kao nakit, na pr. Peterožanu zvijezdu i slično; Ne smiješ stanovati, niti noću poći na tavan; Na lijevoj ruci moraš nositi veznaku (vrpcu)."[50] Upozorenja su bila potrebna kako bi se hrvatsko stanovništvo na što lakši način snašlo u ratu koji je u to vrijeme bio poznat kao najkrvaviji.

Dio lista se posvetio i onima koji su morali napustiti Pulu i okolna sela nakon prelaska Talijana na stranu Antante. „Kako mi u Puli? Znanci i prijatelji, te naše obitelji, što su morali zapustiti Pulu, u skrbi su za nas, koji smo tu ostali. Mi smo u Puli svi živi i zdravi i što se rata tiče, možemo reći, da nije jošte nikomu niti vlas s glave pao."[51] Dnevnik je redovito izvještavao o izbjeglicama koji su morali napustiti Pulu u to doba iseljavanja, budući da su Pula i okolica postale ratna zona.

Godinu dana nakon izlaska prvih brojeva „Hrvatski list" i dalje je radio posao koji mu je dat, a to je na hrvatskom jeziku objavljivati dešavanja na ratnim bojištima u najvećem dijelu lista. Osim toga objavljivane su u posebnim rubrikama domaće i razne vijesti. Razne vijesti su uglavnom bile vijesti o nekim novim zabranama ili o novostima, naročito o kršenjima zakona ili slično. „Zabranjene široke suknje i visoke pete. Glavno zapovjedništvo 6. bavarskog vojnog zbora izdalo je zabranu, da žene ne smiju nositi široke suknje ni visoke pete, jer se sukno i koža mogu bolje upotrijebiti za druge potrebnije svrhe"[52] Ovo je bio jedan od brojnih primjera zabrana nečega kako bi se to nešto koristilo u korisnije svrhe.

U 1916. godini list poprima malo drugačiji oblik zbog reklama na samom kraju, kao što su reklame za popravke, skladištenje, trgovine i slično. U to vrijeme počele su u listovima izlaziti i osmrtnice kao što se vidi u listu broj 255 (slika 4.). Te reklame, izuzev osmrtnica, služile su za financiranje lista i njegovih urednika. „Prve dvije godine, dok je trajao apsolutizam 1915. – 1917., list je bio mlitav i dosadan kao i svi ostali listovi u Austriji, uređivani po šabloni i po

[50] „Hrvatski list",dnevnik, prvi broj 1. srpnja 1915., str 4.
[51] Ibid, str 3., 4.
[52] „Hrvatski list", dnevnik, broj 255., 26. ožujka 1916., str 4.

propisu, što treba pisati a što se ne smije pisati.“[53] Te prve dvije godine i sve do sredine 1917. godine vrijedilo je isto.

Strana 4. — Br. 255. „HRVATSKI LIST“ Nedjelja, 26. ožujka 1916.

nije ispitano, imadu li žene sposobnosti za uživanje prava.

Zabranjene široke suknje i visoke pete. Glavno zapovjedništvo 6. bavarskog vojnog zbora izdalo je zabranu, da žene ne smiju nositi široke suknje ni visoke pete, jer se sukno i koža mogu bolje upotrebiti za druge potrebnije svrhe.

Nadjene velike zalihe masti i slanine. U Osijeku se od posljednjeg vremena osjećala velika nestašica slanine i masti. Dakako da je oblastima ova nestašica bila sumnjiva, pa je gradsko poglavarstvo odredilo, da se pregledaju sve mesnice i prodavaone, jer se preko potrebe pronašlo 5.260 kg masti i 32.200 kg slanine. Ove pronadjene zalihe stavljene su pod zabranu, te će njima gradsko poglavarstvo dalje raspolagati.

Kupujte i širite „Hrvatski List“

ANTUN KOVAČEV:
Dvije pjesme ili Uspomena mobilizacije i svjetskog rata godine 1914.-1915.
Cijena 70 fillira. Naručbe prima bojni mornar **Antun Kovačev** na Njeg. Vel. brodu „PELAGOSA“, PULA. Marinefeldpostamt.

Praktična
slovnica njemačkog jezika za Hrvate.
Sastavio Antun Knežević
Cijena K 2·20.
Slovnica je tiskana latinskim slovima.
Dobiva se u knjižari **E. Schmidt,** na Foru u Puli.

Potpisana stavlja do znanja svim prijateljima i znancima pretužnu vijest, da je njihov ljubljeni suprug, otac, tast, odnosno djed, gospodin

Ivan Vičević
posjednik u Škrljevu.

nakon duge i teške bolesti u 79. godini života, providjen otajstvima sv. vjere, dne 23. ožujka u 4 sata poslije podne blago u Gospodinu usnuo.

PULA-ŠKRLJEVO, dne 25. ožujka 1916.

Tugujuća rodbina.

Mjesto svake druge objave.

KINO
Crvenog križa
ULICA SERGIJA BROJ 34.
Danas, 26. ožujka 1916.
RASPORED:
Mali elefant.
Ružičasta papuča (glavna uloga Dorit Waxler).
Julij kao gladiator.
Početak u 2·20, 3·30, 4·40, 5·50 poslije podne.
ULAZNINA: I. prostor K 1·; II. prostor 40 fillira.

Svoj k svome! Svoj k svome!
Skladište pokućstva
Filipa Barbalića
PULA
ulica Sissano broj 12.
Obavješćuju se cijenjene mušterije, da su prispjeli **gvozdeni sklapajući kreveti,** kao i **mali bijeli kreveti za djecu.** — Obavješćuje se također, da za dopunjak već bogatog skladišta, **prispijeva odnosno pokućstvo svake vrsti.**
Izvršuje sve tapetarske popravke brzo i točno.
Svoj k svome! Svoj k svome

ISTARSKA POSUJILNICA U PULI.
Tko želi uložiti sigurno svoj novac na štednju, tko ima platiti „POSUJILNICI“ interes ili štogod na račun svog duga, tko bi htio u potrebi da digne koliko iz svog uloška kod „POSUJILNICE“,
taj neka se obrati
u **„Narodni Dom“** (palača „ISTARSKE POSUJILNICE“) u II. kat na pisarnu Dra. L. SCALIER, odvjetnika i vojničkog branitelja, i to u svaki delavni dan od 9—12 prije te od 3—7 sati poslije podne.
Posujilnica plaća na uloške 4½% kamata.

LAFCADIO HEARN. — DR. BAJA.
Iz dnevnika engleskoga učitelja.

„Mjesec je okrutan“.
Mjesec pobudjuje u nama krasno i jedinstveno čuvstvo, ako kroz vedru noć u njega gle-

Općenito pokazuje japanski učenik i ubirom na uobrućavanje (utvaranje) malo originalnosti. Njegova maška je bila već prije mnogo stotina

Slika 4: „Hrvatski list, dnevnik“ u drugoj godini izlaženja

Izvor: http://www.ino.com.hr/data/hrvatski_list/1915/1.pdf, 26.8.2019.

U 1916. godini list poprima malo drugačiji oblik zbog reklama na samom kraju, kao što su reklame za popravke, skladištenje, trgovine i slično. U to vrijeme počele su u listovima izlaziti i osmrtnice kao što se vidi u listu broj 255 (slika 4.). Te reklame, izuzev osmrtnica, služile su za financiranje lista i njegovih urednika.

Nakon toga u listu sve više do izražaja dolazi narodni pokret. Više se pišu članci s dubljim razmišljanjima i o težim temama iako je to od strane Austrije bilo zabranjeno. „Hrvatski list“ je u to vrijeme dobivao direktive od strane Austrije o čemu se smije i o čemu se ne smije pisati. Mijo Mirković pod pseudonimom Mate Balota piše sljedeće: „Nisam znao, da sve

[53] Balota, M., *Puna je Pula*, str 162.

novine, pa tako i mi, dobivaju redovito, bar jedanput tjedno, od cenzure pismeno povjerljive direktive o tome, što se ne smije pisati. Jedna od direktiva je bila, da se ne smije pisati o gladi, o suši, o mrazovima, o slabom funkcioniranju aprovizacije.“[54]

Ne znajući to Balota je napisao u svom prvom članku nekoliko rečenica koje su kasnije morale biti izbrisane zbog austrijske cenzure. Jedna od tih rečenica glasila je: „Cijela Barbanština i Labinština gladuju, i to kruto gladuju.“[55] U današnje vrijeme takav tip cenzure teško da se može zamisliti, jer u većini zemalja vlada novinarska sloboda, ali ako i ne, na papiru jest tako.

3.2.2. Druge dvije godine tiskanja „Hrvatskog lista“

Zadnje dvije godine Austrija je stekla mnogo neprijatelja. Njihova moć polako slabi iako se ishod rata još nije mogao predvidjeti. 1917. godine u „Hrvatski list“ šalju se dopisi iz raznih sela i gradova. Manje prostora u listu zauzimaju dojave s bojišta, iako ih i dalje ima više od drugih vijesti. Već u zadnjim brojevima te godine domaće vijesti sežu kroz jednu cijelu stranu, sve je više i dopisa iz Istre i vijesti kojima se bune na situaciju koju je donio rat i austrijska i mađarska cenzura. Primjer toga je dopis iz Rijeke: „Načelnik grada Rijeke dr. Vio ml. Dao je jučer z ričkoj representanci saopćenje, u kojem saopćuje, da je odredio, da se u buduće imade kod magistrata primati molbe i podneske u državnom (madžarskom) jeziku, na koje će se redovito odgovarati u službenom (talijanskom) jeziku. Isto tako je odredio, da se u buduće imadu sve magistratske objave izjaviti u državnom jeziku. Na to ga je ponukala živa želja i potreba sugrađana madžarskog materinjeg jezika.“[56] U članku dalje slijedi kako je to vlastita pobuda načelnika Rijeke i kako nije dobro to zbog toga što je u gradu Rijeci samo oko 7000 Madžara, a Hrvata i Slovenaca oko 15.000, prema statistici, iako su svi znali da je statistika samo htjela umanjiti broj Hrvata kojih je u to vrijeme bilo preko 20.000. Bez obzira na toliku razliku u broju stanovnika, mađarski jezik bio je glavni, a drugi službeni talijanski. Na hrvatskom se nije objavljivalo. Taj članak je bio napisan od strane „Primorskih Novina“ i poslan kao dopis u Pulu, što dokazuje da je „Hrvatski list“ imao dopise, ne samo od okolnih sela i bližih gradova, nego i od drugih novina i gradova, čak iz mađarskog dijela Monarhije.

List je dobivao sve više prostora, tako da je za početak 1918. godine planirano posebno izdanje s prilozima poznatih političara koji su dijelili jugoslavensku ideju, ali ih se nije mnogo

[54] Balota, M., *Puna je Pula*, str 164.
[55] Ibid, str 164.
[56] „Hrvatski list“, dnevnik, broj 881., 20. prosinca 1917., str 4.

obratilo. „Obratili smo se nekim tadašnjim jugoslavenskim političarima, osobito istarskim, književnicima i učenjacima, da nam za taj broj pošalju priloge. Odazvao se predsjednik češkog parlamentarnog kluba u bečkom Carevinskom vijeću, tada brojnog, radikalnog i popularnog, František Stanjek, predsjednik Jugoslavenskog kluba u carevinskom vijeću dr. Korošec i profesor Milan Rešetar.“[57] Na poziv se nije odazvala niti jedna osoba iz Istre iako se prema Mirkovićevim riječima iz djela „Puna je Pula“ očekivao odaziv Mate Laginje ili Vjekoslava Spinčića.

Pojedini broj 12 h.

HRVATSKI LIST

U Puli, nedjelja 13. siječnja 1918.

Broj 905.

Za Jugoslaviju.

Česko-jihoslovanské souručenství.

Narod i država.

Slika 5: „Hrvatski list“, dnevnik, broj iz 13.siječnja 1918.

Izvor: http://www.ino.com.hr/data/hrvatski_list/1918/905.pdf, 26.8.2019.

Posebno izdanje je na kraju objavljeno 13. siječnja 1918. godine (slika 5.) pod nazivom „Za Jugoslaviju“. U tom izdanju su dojave s ratišta svedene na jednu stranu, dok se više pisalo o zanimljivim događajima unutar Monarhije, s naglaskom na Hrvatsku i Istru i bilo je puno više dopisa. List počinje s motivacijskim tekstom koji govori o stvaranju takozvanog „trojedinog naroda“ ili takozvane Jugoslavije. Dalje su uslijedili prilozi dr. Korošeca, F. Stanjeka i Milana Rešetara. Milan Rešetar je u svom prilogu izjavio poruku za ujedinjenje koja glasi: „Veći i sretniji narodi bore se za to da budu gospodari u svojoj kući; idemo li dakle mi Južni Slaveni predaleko, ako se borimo za to da ne budemo sluge na rodjenoj grudi? Pa opet ni taj skroman cilj nećemo postići, ako cijeli naš narod ne bude prožet mišlju da mora ne samo savjesno ispunjati svoje dužnosti već i svjesno tražiti i braniti svoja prava.“[58] Takvi članci su se sve

[57] Balota, M., *Puna je Pula*, str 172.
[58] „Hrvatski list“, dnevnik, broj 905., 13. siječnja 1918., str 1.

češće počeli pojavljivati u listu, što je dovelo do toga da je Austrija slala upozorenja Josipu Krmpotiću.

Početkom 1918. godine u list dolazi sve više dopisa iz raznih sela i gradova, o raznim dobročinstvima, o potrebi za donacijama i o drugim događajima koji su vezani za stanovništvo Istre. Prekretnicu u listu je donijela pobuna u Boki Kotorskoj, gdje su se pobunili mornari. Pobuna je ugušena i smrtnu kaznu su dobili začetnici pobune. Začetnici pobune su uglavnom bili Jugoslaveni i to je bila prva velika pobuna. Smrtne kazne koje su dobili organizatori pobune su preplašile narod i povjerenje koje su stjecali niz godina Krmpotić i ostali koji su radili tu je oslabilo.

HRVATSKI LIST

Izlazi svaki dan u 6 sati pre podne.

Godina IV. U Puli, sreda 18. decembra 1918. Broj 1235.

Kako je Vilim pobegao.

Slika 6: posljednji broj „Hrvatskog lista“

Izvor: http://www.ino.com.hr/data/hrvatski_list/1918/1235.pdf, 26.8.2019.

Cijelo vrijeme poticalo se stanovništvo na pobunu, na jednu zajedničku ideju, i u tome su uspijevali, ali nakon kazni bokokotorskih mornara više se slabo tko usudio na takav pothvat. Nakon pobune „Hrvatski list“ se morao ublažiti, ne kritizirati i ne davati povoda narodu za bilo kakav takav pothvat. „Između svršetka pobune u Boki i početka rada prijekog suda tamo (između 3. i 7. veljače) bio je Krmpotić ozbiljno opomenut, da promijeni smjer lista. Opomena je dolazila iz lučkog admiralata i od tvrđavnog komesara.“[59]

Na kraju , pokušali su taktički urednici privremeno ukinuti izdavanje lista i 29. rujna 1918. godine su to napisali da će se list ukinuti 1. listopada. Ukinut je 18. prosinca i kasnije pod talijanskom okupacijom nikada više nije zaživio. „U tome kratkom razdoblju “Hrvatski list“ (ugasio se 18. prosinca 1918.) pulsku i istarsku javnost svakodnevno izvješćuje o

[59] Balota, M., *Puna je Pula*, str 181.

međunarodnim i aktualnim domaćim političkim prilikama.“[60] Zadnji broj lista (slika 6.) je izašao 18. prosinca 1918. godine. Bio je jako kratak, s malo informacija na dva papira. Članci govore o kraju rata, o uvjetima Italije na Jadranu, o šteti Njemačke te o pokušaju samoubojstva cara Vilima. Uz navedeno nalazi se i mali oglasnik koji više nije bio obilat kao godinu prije.

3.3. List „Naša sloga“

Iako nije zaživjela veliki dio rata list „Naša sloga“ je bila neposredni povod za kasnije osnivanje „Hrvatskog lista“. To su prve novine u Istri koje je inicirao poznati biskup Juraj Dobrila. 1.6.1870. godine su počele izlaziti svaka dva tjedna, a tiskane su u Trstu. Smjer ovih novina jest bio nacionalni preporod. „Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari“[61] (slika 7.) je bio moto svih brojeva tih novina i nalazio se ispod naslova.

Od 1899. „Naša sloga“ počinje izlaziti u Puli i to je period kada u uredništvu rade i neki od intelektualaca koji će kasnije raditi i u „Hrvatskom listu“. Urednici su bili Mandić, Jerko Mahulja, Stijepo Gljivić i već spomenuti u „Hrvatskom listu“ Josip Hain. Na početku Prvog svjetskog rata, zbog austrijske cenzure, novine su izlazile samo u dva stupca, a 25.5.1915. godine je službeno prestala izlaziti. Za „Hrvatski list“ Mijo Mirković kasnije piše kako je on nastao povodom ukidanja „Naše sloge“: „Neposredan povod za pokretanje stalnog dnevnog lista bila je obustava „Naše sloge“, neposredno poslije ulaska Italije u rat i u toku evakuacije Pule i puljskog kotara. Zadnji broj „Naše sloge“ izašao je 25. svibnja, a prvi broj „Hrvatskog lista“ pet tjedana kasnije.“[62]

U izdanju 6. kolovoza 1914. (slika 7.) najavljen je rat sa Srbijom u kojemu je napisano carsko pismo austrijskim narodima. U izdanju su objavljeni prvi sukobi, a također je najavljena i mobilizacija vojske na kopnu i moru. Samom mobilizacijom i početkom rata došlo je do izvanrednih zakona. Prvi od tih zakona je bila opća mobilizacija i saziv narodnog ustanka, drugi zakon o prijelazu s političke vlasti na višega vojnog zapovjednika, a to je značilo da su dotadašnji političari uglavnom Nijemci i Austrijanci proglašavani vojvodama. Treći zakon je bio moratorij ili prisilni poček, što se odnosilo na dugovanja. U četvrtom zakonu se dopustila veća sloboda male trgovine i obrta u blagdane. Peta je bila namijenjena

[60] Dukovski, D., *Povijest Pule*, str 154.
[61] „Naša sloga“, https://www.istrapedia.hr/hrv/367/nasa-sloga/istra-a-z/, 26.8.2019.
[62] Balota, M., *Puna je Pula*, str 159.

obiteljima mobiliziranih u kojoj se osiguravala novčana pomoć za obitelj kojima je član obitelji mobiliziran.

Broj 30. Pula, u četvrtak dne 6. agusta 1914. God. XLV.

NAŠA SLOGA

Poučni, gospodarski i politički list.

Odgovorni urednik Jerko J. Mahulja — Izdaje i tiska Laginja i dr. u Puli ulica Giulia 1. — Glavni suradnik prof. M. Mandić u Trstu.

Rat sa Srbijom.

Carsko pismo austrijskim narodima.

Čim je proglašeno ratno stanje za Srbijom Njegovo Cesaro-Kraljevsko Apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je izdati ovo Prečišnje ručno pismo i manifest:

Drugi grofe Stürgkh!

Ja sam odredio ministru Moje kuće i vanjskih poslа naredbi da kraljevskoj srpskoj vladi objavi početak rata Monarhije proti Srbiji. U ovim sudbonosno teš kim časovima potrebno Mi je da se obratim Mojim dragim i ljubljenim narodima.

Ja Vam s toga naredjujem da ovaj priloženi manifest objelodanite na opće znanje.

I s l. 28. julu, 1914.

Franjo Josip v. r.
Stürgkh v. r.

zaboravivši brzo na zahvalnost, na koju je od prvog početka državne joj samostalnosti pa do najnovije dobi, bila obvezana Mojim predjima i Meni, već od godina udarila je putem otvorenoga neprijateljstva prema Austro-Ugarskoj Monarhiji. Kada sam Ja, poslije tri decenija blagoslovljenog mirovnog djelovanja u Bosni i Hercegovini, odlučio da na te zemlje protegnem Moja suverenska prava — ova je Moja odluka proizvela u kraljevini Srbiji ekcese razularene strasti i ogorčenu mržnju, i ako njezina prava nijesu bila dirnuta na nijedan način.

Moja vlada je tada upotrijebila pravo jačega i sa najskrajnjim obzirom i blagošću je tražila od Srbije, da snizi svoju vojsku na mirovno

nasilno od Monarhije odcijepi neke krajeve s Monarhijom nerazdružive.

Zločinačko djelovanje siže preko granice, da bi na jugoistoku monarhije podkopalo temelje državnog poredka, da narod, kojemu u očinskoj ljubavi posvećujem svu Moju brigu, uskoleba u njegovoj vjernosti prema vladajućem Domu i Domovini, da rastuću mladež zavede i razdruži na zločinačka djela ludila i veleizdajstva. Cieli niz pokušaja umorstva, po nacrtu pripravljena i izvršena urota, koja se užasno posrećila i u srce pogodila Mene i Moje narode, na daleko je vidljivi krvavi trag onih potajnih spletaka, koje su se započele i upravljale iz Srbije.

To nesnošljivo rovarenje treba jednom zaustaviti! Nečuveuim izazivanjima Srbije mora se jednom stati na put! Čast i dostojanstvo Moje Monarhije mora da se uzdrži nedirnuto, a državno gospodarsko i vojničko razvijanje mora biti sačuvano

odluke i odgovornosti pred Bogom Svemogućim.

Ja sam sve proučio i izmjerio i sa mirnom savješću stupam putem kojega mi pokazuje Moja dužnost.

Ja se pouzdavam u Moje narode, koji su se u svim olujama okupljali u jedinstvu i Vjernosti oko Mojega Prijestolja, i bili pripravni uvijek doprinositi najteže žrtve za čast, za veličinu, za moć Domovine.

Ja se pouzdavam u Austro-Ugarsku vojsku, ispunjenu hrabrošću i požrtvovnim oduševljenjem. Pouzdavam se u Boga Svevišnjega, da će On Mojemu oružju pribaviti pobjedu.

FRANJO JOSIP v. r.
STÜRGKH v. r.

Ratno raspoloženje Srbije.

Slika 7: Najava rata protiv Srbije u istarskim novinama „Naša sloga“

Izvor: http://www.ino.com.hr/data/nasa_sloga/1914/30.pdf, 26.8.2019.

Polako je „Naša sloga“ slabila s početkom rata. Tiskala se još godinu dana od početka rata u tiskari Mate Laginje. Do zadnjeg izdanja izlazila je sve siromašnija člancima i raznim reklamama. Zadnje izdanje 25. svibnja 1915. godine imalo je veliki članak koji je posvećen smrti zastupnika Mandića. Matko Mandić umro je tjedan dana prije izlaska zadnjeg lista. U tom listu su skupljeni i objavljeni svi članci iz svih listova Austro-Ugarske koji su pisali o tome.

„Sa zebnjom u srcu očekivali smo dan po dan potresnu viest o koncu našeg pre dobrog, nadasve iskrenog, za dobro naroda našeg narodnog odvjetnika prof. Matka Mandića. U petak u jutro stigla nam ta kobna viest, srce nam za koji čas zastalo, duboka bol zaokupila nam dušu, ozbiljne misli zavile su naš dah u crnu maglu, vjera u žalosnu zbilju tog teškog gubitka malo po malo se sljubila s tužnom istinom, da naš dobri i pravi zastupnik naroda prof. Matko Mandić nije više na životu. Nemila dugotrajna bolest kao crv rastočila je dub i strovalila u

grob.“[63] To je bio uvod kojim je posljednji broj „Naše sloge“ označio smrt zastupnika i jednog od glavnih urednika Matka Mandića. Nakon toga slijedi cenzura novina i bez najave u novinama, one prestaju izlaziti. Nakon lista „Naša sloga“ počeo je izlaziti „Hrvatski list“ i to su bile jedine hrvatske novine u austrijskom dijelu Monarhije u nastavku rata.

[63] „Naša sloga“, broj 21., godina 1915., 25. svibnja 1915., str 2.

4. POZNATI ISTRANI U PRVOM SVJETSKOM RATU

U Prvom svjetskom ratu bila je potrebna velika intelektualna snaga u Istri, budući da je Istra bila pod jakom cenzurom Monarhije, a također su je za sebe htjeli i Talijani. Još od početka Hrvatskog narodnog preporoda, pa sve do Prvog svjetskog rata, neki od vođa preporoda, bili su od strane austrijske vlasti proganjani, pa čak i zatvarani.

U početku rata, neki su od političara iz Istre otišli u inozemstvo zbog progona. Prvo je Dinko Trinajstić otišao i bio suosnivač Političkog društva za Hrvate i Slovence, a kasnije se pridružio Jugoslavenskom odboru s Milanom Marjanovićem. Istrani koji su otišli u inozemstvo i pridružili se Jugoslavenskom odboru, u ovom poglavlju predstavljaju prvu skupinu poznatih Istrana u Prvom svjetskom ratu.

Druga skupina se odnosi na one Istrane, koji su se borili za hrvatska prava u Istri i u samoj Hrvatskoj, a bili su zastupnici u Carevinskom vijeću. Oni su također djelovali izvan Istre, ali su bili unutar granica Monarhije. U vrijeme Prvog svjetskog rata u Carevinskom vijeću, u Trstu je djelovao Matko Mandić, a u Zagrebu Mate Laginja i Vjekoslav Spinčić, koji su dali doprinos prilikom osnivanja Jugoslavenskog kluba u Carevinskom vijeću. Unutar tog kluba je donesena poznata Svibanjska deklaracija.

Treća skupina je najvažnija za ovaj rad i to je skupina uz pomoć koje su kroz razne publikacije ostavljeni tragovi događanja u Istri za vrijeme Prvog svjetskog rata. Ta je skupina osnovala i održavala „Hrvatski list“ koji je izlazio tijekom rata. Istaknuti intelektualci iz ove skupine su Mijo Mirković, Lovro Škaljer, Mario i Josip Krmpotić te Mirko Vratović. Uz mnogo prepreka, s naglaskom na cenzuru Austrije, uspjeli su izdati čak 1235 brojeva dnevnih novina „Hrvatski list“ koje su izvještavale lokalno stanovništvo o događajima s bojišta, novim zakonima, dopisima iz okolnih sela, događajima u Istri pa i u Hrvatskoj. Te novine su sačuvale znatan broj pisanih tragova za budućnost. Navedeni intelektualci su se kroz godine sve više borili za osamostaljenje svih država u kojima su živjeli Slovenci, Hrvati i Srbi, ali unatoč velikoj borbi, Istra je niz godina nakon toga ostala pod vladavinom Talijana, sve do kraja Drugog svjetskog rata.

U sljedećim potpoglavljima su predstavljeni kroz tri potpoglavlja najznačajniji intelektualci iz Istre. Oni su pridonijeli Istri na različite načine za vrijeme Prvog svjetskog rata i s obzirom na način na koji su doprinosili Istri u ovom poglavlju su podijeljeni u tri skupine pod nazivom Jugoslavenski odbor, Jugoslavenski klub u Carevinskom vijeću i Istrani okupljeni oko „Hrvatskog lista“.

4.1. Istarski predstavnici Jugoslavenskog odbora

Kako je bilo nesigurno ostati u Hrvatskoj, neki od glasnijih oporbenjaka su bili proganjani od strane Monarhije. Zbog toga su mnogi intelektualci iz Hrvatske pobjegli van granica Austro-Ugarske i 30.5.1915. osnovali Jugoslavenski odbor. U Odboru su zajedno sudjelovali političari i intelektualci iz Hrvatske i Slovenije te su surađivali sa srpskim predstavnicima po pitanju osnivanja nove zajedničke države koja bi obuhvaćala prostore na kojima su živjeli Slovenci, Hrvati i Srbi. Najistaknutiji predstavnici tog odbora iz Hrvatske su Ante Trumbić, koji je izabran za predsjednika odbora, Ivan Meštrović i Frano Supilo.

Odbor je, bez obzira na to što se nalazio van granica Monarhije, nailazio na neke poteškoće, pogotovo zbog straha Talijana da bi ujedinjenje južnoslavenskih naroda ugrozilo njihove pretenzije na istočnoj obali Jadranskog mora. Također je bilo i nesuglasica sa srpskim predstavnicima, jer je u to vrijeme Srbija imala plan za ujedinjenje svih južnoslavenskih zemalja u takozvanu Veliku Srbiju. Mnogo predstavnika odbora popuštalo je srpskim predstavnicima i prihvaćalo njihove ideje te je zbog toga je Frane Supilo izašao iz Odbora. Kako je Jugoslavenski klub u austrijskom Carevinskom vijeću dogovorio takozvanu Svibanjsku deklaraciju, tako je Srbija, budući da nisu bili uključeni u nju i ideje same deklaracije nisu odgovarale njihovima, požurila da s Jugoslavenskim odborom potpiše novu Krfsku deklaraciju na osnovu koje su se kasnije ujedinili spomenuti narodi. „Dana 20.VII. 1917. Jugoslavenski odbor i srpska vlada potpisali su na Krfu sporazum o ujedinjenju i stvaranju zajedničke države (Krfska deklaracija), koji je približio njihova stajališta.“[64]

Među članovima Odbora bilo je i nekoliko Istrana. Istaknuti su Dinko Trinajstić (slika 8.) i Milan Marjanović.

4.1.1. Dinko Trinajstić

Trinajstić nije rođen u Istri, ali je imao značajnu političku ulogu u Istri, jer je bio jedan od najznačajnijih istarskih političara pred kraj 19. i početkom 20. stoljeća. Dio svog života proveo je u Pazinu, gdje je bio načelnik, a kasnije i zastupnik cijele općine. Sudjelovao je u mnogim akcijama koje su služile da se učenicima u Pazinu i okolici olakša školovanje. Također je sudjelovao u raznim družbama od kojih treba istaknuti Družbu sv. Ćirila i Metoda za Istru. Do početka Prvog svjetskog rata bio je zastupnik u Istarskom saboru. Sudjelovao je u

[64] Jugoslavesnki odbor, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29461, 27.8.2019.

čestim oporbama koje su se borile protiv germanizacije i mađarizacije u Hrvatskoj. Kada je krenula austrijska cenzura prebjegao je granicu Monarhije i postao član Jugoslavenskog odbora 1915. godine. Kratko vrijeme je bio predsjednik Odbora.

Slika 8: Dinko Trinajstić

Izvor: http://istrapedia.hr/files/images/term_1505568843_1.jpg, 27.8.2019.

Kada je donesen Rapallski ugovor, Istra je bila priključena Italiji, što mu nije odgovaralo jer nije sudjelovao u donošenju tog ugovora i nije mogao ništa poduzeti povodom priključenja Istre Italiji. „Nezadovoljan tim ugovorom, u donošenju kojega nije sudjelovao (kao ni ostali hrv. predstavnici iz Istre), više se nije ozbiljnije uključivao u politička zbivanja. Ipak, potkraj života bio je imenovan senatorom Kraljevine Jugoslavije.“[65] Nije bio jedini nezadovoljan, a također ni samo predstavnici Istre, nego i svi Hrvatski predstavnici Jugoslavenskog odbora jer je tim ugovorom izgubljen veliki dio jadranske obale i Istra.

4.1.2. Milan Marjanović

Iako je bio član Jugoslavenskog odbora, Milan Marjanović nije bio istaknut kao političar toliko koliko kao književnik, pisac, kritičar i publicist. Budući da se namjerio na Mađare i samu mađarizaciju, dio vremena provodio je u zatvoru. 1915. godine pobjegao je u Italiju i na kraju je stigao do Londona gdje je bio član Jugoslavenskog odbora i jedan od suosnivača istog. Znatnog traga u Odboru nije mnogo ostavio, ali ono što je bitno vezano uz njega jesu njegova djela koja podupiru južnoslavenski narod na otpor, a također osuđuju Monarhiju.

[65] Klaić, Ž., Istarska enciklopedija, http://istrapedia.hr/hrv/2909/trinajstic-dinko/istra-a-z/, 27.8.2019.

4.2. Istarski predstavnici Jugoslavenskog kluba

Sredinom rata 1916. godine umro je Austrijski car Franjo Josip, a njegovo mjesto je preuzeo Karlo I. Pod takvim okolnostima, stanje u Austriji se promijenilo i intelektualci iz Hrvatske i Slovenije reagiraju i traže neke zahtjeve u takozvanoj Svibanjskoj deklaraciji, organizirani u Jugoslavenski klub u Carevinskom vijeću. „Takvo stanje iskorištava Jugoslavenski klub u Carevinskom vijeću u Beču (to je klub predstavnika Dalmacije, Istre i Slovenije u Carevinskom vijeću), koji donosi tzv. Svibanjsku deklaraciju, 30. svibnja 1917.g., koju je objavio predsjednik Jugoslavenskog kluba, slovenski političar Anton Korošec, a u kojoj se zahtijeva ujedinjenje svih južnoslavenskih zemalja unutar Monarhije i pod žezlom Habsburške dinastije.“[66] Iako je donesena Svibanjska deklaracija, ona nije zaživjela jer ideje koje su se nalazile u njoj nisu odgovarale Srbiji, zbog toga je uskoro nakon potpisana spomenuta Krfska deklaracija.

Od predstavnika Jugoslavenskog kluba ili Carevinskog vijeća, iz Istre potrebno je istaknuti Matka Mandića (slika 9.), Vjekoslava Spinčića (slika 10.) i Matu Laginju.

4.2.1. Matko Mandić

Iako je preminuo na početku Prvog svjetskog rata, Matko Mandić (slika 9.) je ostavio važan trag u istarskoj publicistici, tako što je bio jedan od glavnih urednika lista „Naša sloga“. Ubrzo nakon njegove smrti 13.5.1915. ukida se list, ali zbog ukidanja istog osnovan je novi „Hrvatski list“.

Osim što je bio svećenik, bio je također političar koji je pripadao drugoj generaciji Hrvatskog narodnog preporoda koji je dijelio ideje Ante Starčevića. „U Istarskom saboru, u kojem je govorio samo na hrvatskome, zajedno sa ostalim slav. zastupnicima uputio je niz interpelacija, a s V. Spinčićem na sjednici 1908. glasovao je protiv izborne reforme.“[67] On je predstavljao jednog od rijetkih preporoditelja koji je htio zadržati one ideje koje su dijelili preporoditelji iz prve skupine pod vodstvom Jurja Dobrile.

[66] *Hrvatska na početku XX stoljeća*, prva.hr, str 3.
[67] Klaić, Ž., Istarska enciklopedija, http://istrapedia.hr/hrv/184/mandic-matko/istra-a-z/, 27.8.2019.

Slika 9: Matko Mandić

Izvor: http://istrapedia.hr/files/images/term_1317590516_1.jpg, 27.8.2019.

4.2.2. Vjekoslav Spinčić

Još jedan istaknuti istarski političar, svećenik i pisac koji je živio u doba Prvog svjetskog rata bio je Vjekoslav Spinčić. Bio je jedan od zastupnika Istarskog sabora. Također je bio jedan od glasnijih preporoditelja, ali nije prebjegao u London, nego je i dalje djelovao unutar Monarhije. Bio je nastavnik u Sloveniji u Kopru i Gorici, a zatim je 1892. otpušten iz škole. Razlog je bio jer je izjavio: „kako Istra pripada Hrvatskoj, da je to hrvatska zemlja otrgnuta od matice domovine te se treba ujediniti s banskom Hrvatskom.“[68]

Prije i tijekom rata borio se za ravnopravnost Hrvata i Slovenaca s Talijanima u Istri. Nakon što je Istra pripojena Italiji, povukao se iz politike. Spinčić se ponajviše bavio jezičnom i etničkom problematikom. „Spinčić je u problematiku jezičnih i etničkih prilika u Istri početkom XX. st. bio dobro upućen, a u tom smislu i informiran.“[69]

U to vrijeme Spinčić je bio glavna poveznica između Slovenaca i Hrvata. Jedini problem koji se mogao dogoditi jest taj da Slovenija misli kako je cilj hrvatskih političara Sloveniju uključiti u program nekakve takozvane Velike Hrvatske, ali Spinčić je davao do znanja da se bori i za njih.

[68] Biletić, B., D., Istarska enciklopedija, https://www.istrapedia.hr/hrv/926/spincic-vjekoslav/istra-a-z/, 27.8.2019.
[69] Klaić, Ž., *Vjekoslav Spinčić i pitanje jezično-etničke granice između Hrvata i Slovenaca u austrijskoj pokrajini Istri*, str 99.

„*Nastojanje moje za koristi tudi tržaških Slovencev bilo je dano samo seboj tudi z razloga, ker je to slavno politiško društvo imelo svoj delokrog ne samo v Trstu in njegovi okolici, ampak tudi v Istri. Kdor je delal za narod jednega, delal je tudi za narod drugega tega ozemlja. Kakor ni mej izmed slovenskega naroda na Tržaškem in slovenskega naroda v Istri, in kakor nebi niti najbolji filologi zamogli točno ustanoviti, kje da konča slovenski a kje da začne hrvatski narod v Istri; tako nisu tržaški in istarski slovenski in hrvatski politiki delali nikakih razločkov izmed Slovencev Trsta in Istre, in izmed Slovencev in Hrvatov v Istri. Skupno, bratsko bilo je njihovo delo. Skupno bratsko naj bode tudi naprej za vse čase, brez ozira na to, ali so sedaj dva politična društva, za vsako ozemlje svoje,1 ali jih bode v bodočnosti še več! Ta skupnost in to bratstvo naj se raztegne tudi dalje na ves naš narod na jugu.*“[70] Iz navedenog se vidi kako se Spinčić borio za bratstvo između Slovenaca i Hrvata kako bi se zajedničkim snagama mogli usprotiviti Austriji i izboriti svoja prava.

Slika 10: Vjekoslav Spinčić

Izvor: https://www.istrapedia.hr/files/images/term_1317590445_1.jpg, 27.8.2019.

4.2.3. Mate Laginja

Posljednji od tri najistaknutija predstavnika je Mate Laginja. Još jedan intelektualac iz druge generacije istarskih preporoditelja. Bio je istovremeno i političar i odvjetnik, a također jedan od članova Istarskog sabora. Vodio je tiskaru u kojoj je tiskan list „Naša sloga“. Laginja i Spinčić su se borili za prava u Istri. Djelovao je u Puli u razdoblju od 1900. do 1915. godine

[70] Jelušić, K., Nazor, V., *Spomen-knjiga proslave 60-godišnjice zastupnika naroda profesora Vjekoslava Spinčića u kastvu 22. i 23. oktobra 1908*., str 100.

i bio je jedan od glavnih boraca za prava Hrvata u Istri. U nekim literaturama se navodi i kao „otac hrvatske Istre“[71] Prvi govor na hrvatskom jeziku u Istarskom saboru mu nije dobro prošao. „Boreći se za prava Hrvata u Istri, u Istarskom saboru pokušao je 1883.održati prvi govor na hrvatskom jeziku, ali su ga zastupnici Talijani prekinuli i napustili dvoranu.“[72]

U Prvom svjetskom ratu izbjegao je iz Pule iste godine kada je iseljeno oko 50.000 stanovnika iz Pule i okolice. „Objava rata Italije Austro-Ugarskoj zatekla je u Puli i dra Matu Laginju. On je pokušao krenuti prije masovne evakuacije, ali nije stigao. Putnički vlak nije kretao, silan je svijet nagrnuo kolodvoru, i Laginja je zapao među taj svoj svijet u tome mučnom trenutku i ostao s njime. Iako je bio izabrani zastupnik Istre u bečkom Carevinskom vijeću i neosporni vođa naroda, straža nije puštala u grad ni njega ni ikoga drugoga.“[73]

Kada je napustio Pulu, više se nije vraćao. Nakon što je otišao iz Pule djelovao je u Zagrebu sa Spinčićem. Od početka svog političkog djelovanja, uvijek je zagovarao mir. Bio je jedan od zagovarača Svibanjske deklaracije. Nakon rata radio je na slučaju u kojem je bilo potrebno riješiti pitanje granice s Italijom. Brzo nakon što je Istra potpala pod vlast Talijana, napustio je politički život i nakon toga djelovao u Zadruzi za izgradnju malih obiteljskih kuća i stanova.

4.3. Istaknuti članovi dnevnih novina „Hrvatski list“

Već spomenuti „Hrvatski list“ ostavio je brojne zapisane tragove događaja iz Prvog svjetskog rata. Tome su zaslužni istarski intelektualci koji su u već spomenutoj Šišanskoj ulici br. 24, u tiskari Josipa Krmpotića, tiskali dnevne novine koje su izlazile do kraja Prvog svjetskog rata. Ta kuća je zbog skupine intelektualaca koji su radili u njoj s vremenom postala središtem hrvatskog narodnog pokreta, a u njoj su se isticali Mijo Mirković pod pseudonimom Mate Balota, Lovro Škaljer, Mirko Vratović te Mario i Josip Krmpotić.

U početku rata, prije smrti Franje Josipa, cenzura je bila jaka i trebalo je oprezno pisati o svemu, a pred kraj rata uredništvo je dobivalo sve više upozorenja jer su pisali slobodnije. Nakon rata, kada je Italija preuzela vlast nad Istrom, „Hrvatski list“ ne izlazi više i uredništvo se raspada.

[71] Dukovski, D., *Povijest Pule*, str 142.
[72] Klaić, Ž., Istarska enciklopedija, http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1516, 27.8.2019.
[73] Balota, M., *Puna je Pula*, str 131.

4.3.1. Osnivači „Hrvatskog lista“

Jedan od glavnih osnivača lista je sam vlasnik tiskare Josip Krmpotić. U tiskari su radili uglavnom pod pseudonimima mornari, budući da im je posao van mornarice kako navodi Mirković u knjizi „Puna je Pula“ bio zabranjen. Krmpotić je protjeran iz rodnog Zagreba jer je sudjelovao u demonstracijama protiv Mađarske 1884. i preselio se u Trst. Prvo je radio u tiskari „Naše sloge“, a nakon toga u Puli je postao upravitelj tiskare. Prvo se u tiskala „Naša sloga“, a zatim početkom Prvog svjetskog rata „Hrvatski list“. Uz hrvatski, tiskao se i njemački list „Polaer Tagblatt“, talijanski i bečki list.

Njegov sin Mario, kako navodi Mate Balota u „*Puna je Pula*“, imao je lagano školovanje, jer nije imao oskudicu s novcima, tako da se mogao da se posveti učenju. Nakon što je završio školovanje, bio je glavni urednik „Polaer Tagblatt“, a kasnije i osnivač dnevnih novina „Hrvatski list“.

4.3.2. Ostali članovi uredništva

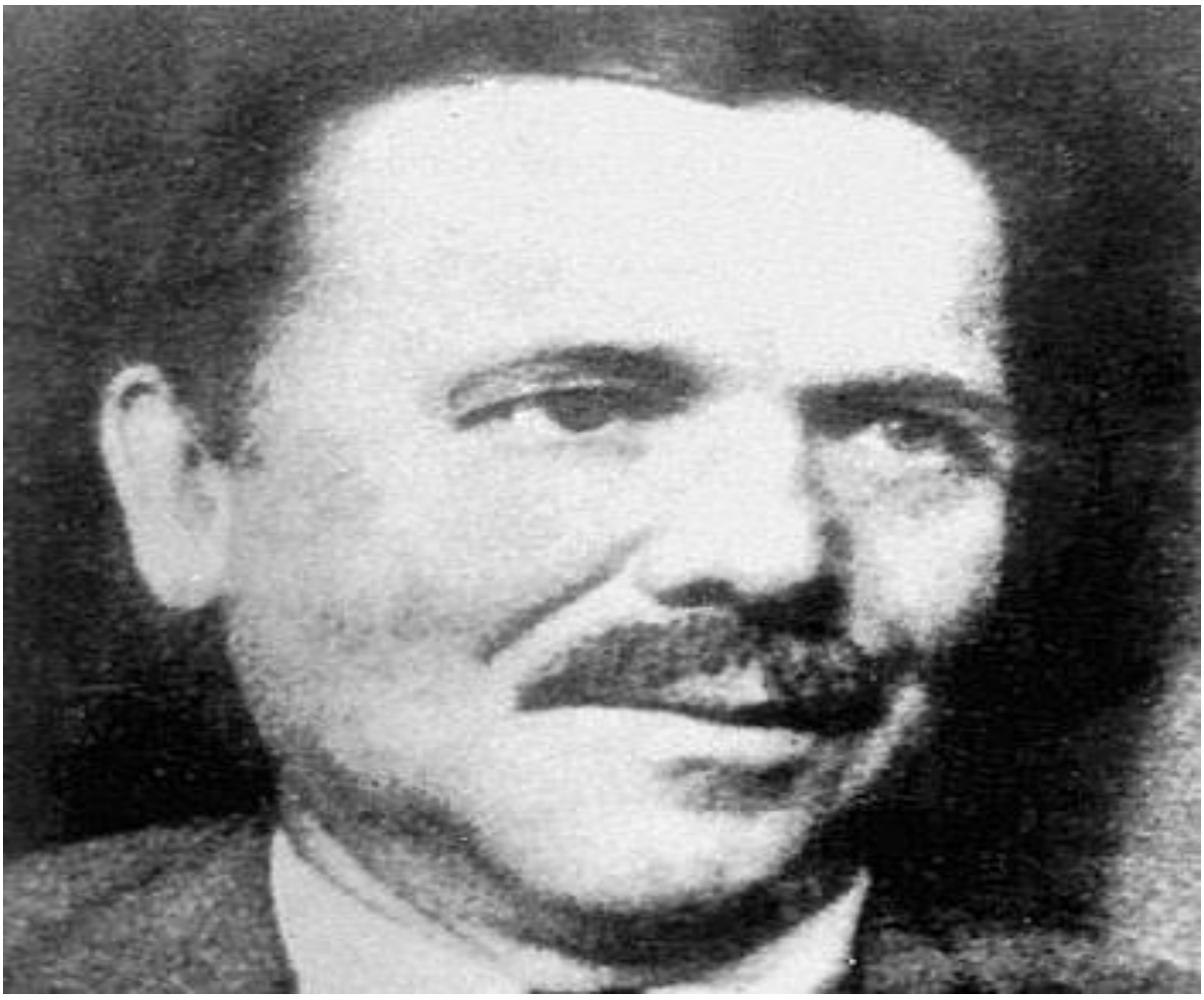
Lovro Škaljer je također sudjelovao u uredništvu „Hrvatskog lista“, ali zadnjih dana rata je izabran za predsjednika Narodnog vijeća. „U najvećem istarskom gradu Puli, gdje je za vrijeme rata bilo koncentrirano najviše jugoslavenskih radnika, mornara i vojnika, mjesni je odbor Narodnog vijeća izabran na velikoj narodnoj skupštini, održanoj 28. X. Za predsjednika je bio izabran dr Lovro Škaljer.“[74] Za predsjednika odbora predložio ga je Mario Krmpotić. Sa Škaljerom radio je i Mirko Vratović, a nakon talijanske okupacije Istre, obojica su protjerani.

4.3.3 Mijo Mirković

Najistaknutiji među spomenutima je Mijo Mirković, koji je također koristio pseudonim Mate Balota prilikom objavljivanja članaka u „Hrvatskom listu“. Rođen je u Raklju, selu nedaleko od Pule. Već sa 17 godina počeo je raditi kao novinar i urednik u „Hrvatskom listu“. Najviše detalja iz Prvog svjetskog rata u Istri donosi u djelu „*Puna je Pula*“, gdje piše o temama od školovanja, do vremena provedenog u zatvoru, u mornarici i u uredništvu „Hrvatskog lista“.

[74] Šepić, D., *Istra uoči konferencije mira*, str 350.

S Mariom Krmpotićem je imao takozvane „sudare“, a to je bio cilj Josipa Krmpotića da zbliži njih dvojicu, što mu je prema riječima Mirkovića uspjelo. „Odsada će se uvijek naći stari Krmpotić da na isti način kao danas posreduje u sudarima između sina i mene. Ti sukobi neće biti česti, ali će ih biti nekoliko i bit će oštri. I to će biti vrlo zanimljivo, nakon svakog sudara dviju gotovo jednako burnih i neposrednih naravi, mi ćemo se polagano upoznavati i približavati. Naša razmimoilaženja trajat će i svih sljedećih 35 godina i čitavo će to vrijeme odnosi između nas postajati bolji.“[75] Zbog tih sudara, i Krmpotić i Mirković su stekli jaku narav i tvrda stajališta. Mirković je nakon rata zbog svojih stajališta često bio zatvaran. Nakon rata je krenuo tek studirati, a doktorirao je u Njemačkoj.

Slika 11: Mijo Mirković (Mate Balota)

Izvor: http://cdn.regionalexpress.hr/images/uploads/PE_M032.jpg, 27.8.2019.

[75] Balota, M., *Puna je Pula*, str 157.

Kasnije je imao širok opus djela, uglavnom vezanih za ekonomiju. Ipak od svih ekonomskih, najznačajnije djelo mu je „*Puna je Pula*“ zbog toga što je u njemu ostavljen trag velikog broja zbivanja iz Prvog svjetskog rata, pisanog iz vlastitog iskustva. Kada je sa ocem 1953. godine hodao ulicama Pule, bilo je mnogo mornara u bijelim uniformama. Stari Mirković je te mornare usporedio sa onima za vrijeme Austrije: „mornarići čuvaju da i u našem moru i svima na njemu zla ne bude. Drago mi je, da ih je Pula tako puna.“ Djelo „*Puna je Pula“* je dobilo naziv tako što je Mirković odgovorio ocu stihom iz pučke pjesme „Puna je pula mladih mornarića“.[76] Mirković se bavio kulturnom i ekonomskom povijesti, bio je ekonomist i sociolog, novinar i publicist. Osim spomenutog Mirković se bavio i pjesništvom i romanima.

4.4. Članovi Narodnog vijeća SHS u Puli prije i nakon talijanske okupacije

Kada je 30. listopada ratna mornarica austro-ugarske predana Narodnom vijeću SHS u Puli, vijeće je preuzelo vlast nad gradom. Predstavnici Narodnog vijeća bili su neki od već spomenutih istarskih intelektualaca. Za predsjednika je izabran Lovro Škaljer, a za predsjednika uprave Mirko Vratović. Osim njih dvojice, istaknut član Vijeća je bio Mario Krmpotić koji je bio zadužen za radničke organizacije. Od ostalih imena spominju se Ante Šabalja, Stojan Brajša, Petar Randić, Metod Koch, Lacko Križ, Fran Barbalić, Josip Baselli, Ivan Cukon i Ivan Dorčić. Navedene osobe imale su zadatak da uspostave stabilnost u gradu. Iako su imali podršku mnogih naroda koji su u to vrijeme još boravili u Puli, zadatak nije bio nimalo lagan. Na poteškoće su naišli već drugi dan kada je potopljen brod *Viribus Unitis* jer je bilo potrebno umiriti narod koji je već uzdrman od cijelog rata. Metod Koch je nakon potapanja broda i smrti kontraadmirala Vukovića-Podkapelskog preuzeo komandu nad mornaricom.

Pokušali su članovi Narodnog vijeća surađivati s talijanskim Odborom, ali zbog talijanskih pretenzija na istočnoj obali Jadranskog mora to je bilo teško. Vijeće se u šest dana u kojih su djelovali susrelo s mnogo prepreka. Osim nesuglasica s Talijanima, morali su organizirati vojsku koja će braniti grad od potencijalne talijanske okupacije. Također je bilo potrebno umanjiti broj provala, pljački i krađa koje su bile masovne s obzirom na stanje u Puli tih dana. „Svakako je onih šest dana ovdje u Puli bila prva naša velika historijska prilika. Ono što se tih dana zbilo, ne ponavlja se često. Kronika toga zbivanja slika je naših tadašnjih želja i naših

[76] Balota, M., *Puna je Pula*, str 369.

tadašnjih mogućnosti“.[77] Bez obzira na probleme, tih šest dana su bili prilika za koju su se svi Hrvati, Slovenci i Srbi borili tijekom rata. Pritisak talijanske vojske postajao je jači i pokušavali su u šest dana napraviti članovi Narodnog vijeća ono što je u njihovoj mogućnosti kako bi sačuvali Istru. 3. studenoga pokušali su Mario Krmpotić i Mirko Vratović na sjevernom Jadranu imati pregovore s Talijanima, ali ti pregovori su bili uzaludni. 5. studenoga 1918. godine talijanska vojska ulazi u Pulu i preuzima sve ovlasti nad Pulom do 19. studenoga. Nakon smjene Općinske skupštine hrvatski intelektualci postepeno počinju biti proganjani od strane Talijana. „Započeti su oštri progoni svih istaknutih narodnih ljudi, internacija svih onih, koji se nisu htjeli sami udaljiti, osobito učitelja i svećenika. Josip Krmpotić bio je odveden u Sardiniju, a zatim prisiljen na likvidaciju svih svojih poslova u Puli. Dr. Mirko Vratović konfiniran je u Puli, ali je i on kasnije završio na robiji u Italiji. Dr. Škaljer je pošao prvo u Pariz, zatim u Suboticu.“[78] Neki od hrvatskih intelektualaca, političara i svećenika su ili protjerani ili su završili na robiji. Oni koji su djelovali van granica Istre, razočarani su bili činjenicom da je Istra završila pod talijanskom okupacijom i velik broj takvih je odustao od politike.

Neki od istarskih emigranata su kasnije osnovali glasilo „Istra“. Osnivač tog glasila bio je Ernest Radetić. Glasilo je izlazilo u Zagrebu od 22. srpnja 1929. do zabrane izdavanja 27. rujna 1940. godine. 1931. godine osnovan je Savez jugoslavenskih emigranata iz Julijske krajine koji su preuzeli glasilo „Istra“. Taj Savez ujedinio je 45 emigrantskih društava iz krajeva tadašnje Kraljevine Jugoslavije. Za glavnog urednika postavljen je Ive Mihovilović koji je uređivao i jedine hrvatske novine pod Italijom, „Istarsku riječ“. Od hrvatskih intelektualaca iz Istre koji su uređivali i objavljivali u glasilu, treba istaknuti Vjekoslava Spinčića, Dinka Trinajstića i Miju Mirkovića.

[77] Balota, M., *Puna je Pula*, str 288.
[78] Ibid, str 328.

5. ZAKLJUČAK

U doba Prvog svjetskog rata Hrvatska je bila podijeljena i Monarhija nije za svaki kraj nje podjednako brinula. Osim toga što je podijeljena na mađarski i austrijski dio, podijeljena je i unutar tih dijelova. Primjer toga vidi se u radu, kroz područje Istre. U Istri, u doba Prvog svjetskog rata, ističe se Pula kao glavna austrijska luka. Iako je svijet doživio mnogo uništenja i stradanja, u Puli to nije bilo tako. Težište rata, bilo je na drugim dijelovima Europe. Osim talijanskih bombardiranja, koja nisu napravila veliku štetu, grad Pula je u prvim godinama rata živio svoje zlatne godine. Dobro opremljena resursima i bez veće opasnosti od napada, Pula je u to vrijeme bila puna, kako i sam naslov Mirkovićevog kaže, „*Puna je Pula*“. Nije pak u svim dijelovima Istre bilo tako. Dok je Pula bila puna resursa, u okolnim selima i gradovima vladala je nestašica.

U prvom dijelu rada, prikazane su ratne godine kroz događaje u Istri. Najveća tragedija je bila masovna evakuacija lokalnog stanovništva, zbog koje je u kasnijim godinama rata stradavalo od gladi mnogo ljudi, a od toga velik broj djece. Izuzev mobiliziranih, u Puli su dobro provodili svoje vrijeme mornari i radnici u mornarici. U to vrijeme cilj muškaraca sposobnih za rat je bio otići u mornaricu, budući da u njoj nije bilo stradavanja. Oni pak koji su bili mobilizirani, masovno su stradavali u bitkama na Soči ili drugim zapadnim bitkama. Taktika Austrije je bila da Slavene šalje na zapadno, a Talijane na istočno bojište.

U doba tog rata, u Puli su izlazila dva lista. Prvo, na početku rata izlazila je „Naša sloga“ koja je zbog južnoslavenskih ideja prestala izlaziti pod pritiskom Austrije, a zatim „Hrvatski list“. Cijela priča oko izlaska ta dva lista je ostavila niz zapisanih događanja u Istri u doba Prvog svjetskog rata. U listu „Naša sloga“, u doba rata, izlazili su dopisi s bojišta i neki značajni događaji za vrijeme rata prije nego što je Italija prešla na stranu Antante, a „Hrvatski list“ prikazuje stanje od zabrane „Naše sloge“, pa sve do kraja rata.

Potrebno je također spomenuti intelektualce koji su svojim angažmanom u objavi oba lista, ali i angažmanom izvan Istre doprinijeli tome da informacije iz tog doba budu dostupne.

Glavno je za zaključiti kako je Istra, iako manje uključena u rat, imala značajnu ulogu, ne samo zbog toga što su njeni mladići bili na raznim stranim bojištima, nego i zbog količine zapisanih podataka o ratu, a naročito zbog toga što je Istra dala veliku podršku osamostaljenju naroda koji su bili pod cenzurom Austrije i Mađarske. Uz sve to istarske novine i monografija „*Puna je Pula*“ predstavljaju dragocjeno svjedočanstvo o dramatičnim zbivanjima u Puli za vrijeme i po završetku Velikog rata, a naročito o šest dana narodne vlasti u Puli, odnosno prvom, iako neuspješnom pokušaju narodne vlasti.

SAŽETAK

Naslov ovog završnog rada je: „Prvi svjetski rat u istarskoj publicistici“. Cilj rada je prikazati detalje i događaje iz Prvog svjetskog rata koji su se događali na području Istre, ali i neke znatnije događaje izvan granica Istre, koji su objavljivani u dnevnim ili tjednim novinama iz doba rata. Prvi dio rada se odnosi na sam Prvi svjetski rat, s naglaskom na Istru i također glavnu austrijsku ratnu luku Pulu. U njemu su predstavljena događanja na području Istre ovisno o kojem dobu rata se govori. Drugi dio rada se odnosi na tiskanje novina na hrvatskom jeziku u području Pule, koje su davale najviše informacija o glavnim bojištima, ali i događanja u Istri. Drugi dio rada se također odnosi na narodne pokrete, budući da je tiskara u kojoj su se tiskali dnevni listovi u Puli bila središte narodnog pokreta u Istri. Treći dio rada se odnosi na poznate osobe koje su doprinijele održavanju hrvatske kulture u Istri, bez obzira na pokušaj germanizacije i talijanizacije. Rad je izrađen koristeći izvore iz Gradske knjižnice u Puli, novina „Hrvatski list“ iz doba Prvog svjetskog rata pronađenih na internetskim stranicama knjižnica u Puli i nekim pouzdanim internetskim izvorima, s naglaskom na lokalne enciklopedije.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, Istra, zapisi o ratu

SUMMARY

The title of this dissertation is: „World War I in Istrian journalism“. The goal of this dissertation is to present details and events from World War I which happened on territory of Istria, and as well as some familiar events outside of Istrian borders, which were published in daily or weekly newspapers in the era of War. First part of dissertation is related to World War I, with an emphasis on Istria and the main Austrian war harbour Pula too. In this part the dissertation presents events that had happened on territory od Istria, depending on different era of war. Second part of dissertation is related to newspapers that were printed on Croatian language on territory of Pula, which had given the most information about the main war zones, and about Istrian events as well. Second part of dissertation is also related to national revolution, because the printing office, that had newspapers printed in Pula was center of national revolution idea in Istria. Third part of the dissertation is related to famous persons who had contributed to sustaining Croatian culture in Istria, despite of imposition of Italian and German culture. The dissertation was made using the sources from the Main library in Pula, newspapers „Hrvatski list“ which were printed in era of World War I found on Internet pages of various libraries in Pula, and some reliable Internet sources with an emphasis on local encyclopedias.

Key words: World War I, Istria, war journals

LITERATURA

Knjige i članci u znanstvenim časopisima:

- Balota, M., *Puna je Pula*, Čakavski sabor, Pula 1981.
- Bertoša, S., *Svjetska povijest modernoga doba (XVI. – XIX. stoljeće) s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Profil International, Zagreb, 2004.
- Črnja, Z., *Kulturna povijest Hrvatske*, drugi svezak, IRO „Otokar Keršovani“, Opatija, 1988.
- Dukovski, D., *Povijest Pule: deterministički kaos i jahači Apokalipse*, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula, 2011.
- Jelušić, K., Nazor, V., *Spomen-knjiga proslave 60-godišnjice zastupnika naroda prof. Vjekoslava Spinčića*, Naklada Općine Kastav, Kastav 1909.
- Klaić, Ž., *Vjekoslav Spinčić i pitanje jezično-etničke granice između Hrvata i Slovenaca u austrijskoj pokrajini Istri*, Portal hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa, 2015.
- Mandić, D., *Istra u vihoru Velikog rata*, Susreti na dragom kamenu, Pula, 2013.
- Stančić, N., *Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja*, Izlaganje sa znanstvenog skupa, 2008.
- Šepić, D., *Istra uoči Konferencije mira*, Portal hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa, 1961.

Članci u novinama:

- „Hrvatski list“,dnevnik, Istarske novine online, ino.com.hr, 1915. – 1918.
- „Naša sloga“, Istarske novine online, ino.com.hr, godina 1915.

Internetski izvori:

- Istarska enciklopedija, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37085, 12.8.2019.
- Matica hrvatska, Posljedice Prvoga svjetskoga rata u Istri, http://www.matica.hr., 23.8.2019.
- Kalčić, M., Amplituda zaboravljenoga grada – Pula 1914., https://www.jergovic.com/ajfelov-most/amplituda-zaboravljenoga-grada-%E2%80%93-pula-1914/, 28.8.2019.
- Istrapedija, Hrvatski narodni preporod, https://www.istrapedia.hr/hrv/1070/hrvatski-narodni-preporod/istra-a-z/, 26.8.2019.

- „Hrvatski list“, dnevnik, http://istrapedia.hr/hrv/1069/hrvatski-list-dnevnik/istra-a-z/, 26.8.2019.
- „Naša sloga“, https://www.istrapedia.hr/hrv/367/nasa-sloga/istra-a-z/, 26.8.2019.
- Jugoslavesnki odbor, http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29461, 27.8.2019.
- Klaić, Ž., Istarska enciklopedija, http://istrapedia.hr/hrv/2909/trinajstic-dinko/istra-a-z/, 27.8.2019.
- Biletić, B., D., Istarska enciklopedija, https://www.istrapedia.hr/hrv/926/spincic-vjekoslav/istra-a-z/, 27.8.2019.
- Klaić, Ž., Istarska enciklopedija, http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1516, 27.8.2019.

POPIS ILUSTRACIJA

Slike:

Slika 1: Podjela Hrvatske u doba Prvog svjetskog rata 9
Slika 2: Mornarička kasarna u Puli 14
Slika 3: „Hrvatski list, dnevnik“, prvi broj 27
Slika 4: „Hrvatski list, dnevnik“ u drugoj godini izlaženja 29
Slika 5: „Hrvatski list, dnevnik“, broj iz F13.siječnja 1918. 31
Slika 6: posljednji broj „Hrvatskog lista“ 32
Slika 7: Najava rata protiv Srbije u istarskim novinama „Naša sloga“ 34
Slika 8: Dinko Trinajstić 38
Slika 9: Matko Mandić 40
Slika 10: Vjekoslav Spinčić 41
Slika 11: Mijo Mirković (Mate Balota) 44